

НУБІП України

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТРЕРСЬКА

РОБОТА

13.05 – КМР.1697 «С» 2024.11.14.020. ПЗ

СИМОНЕНКО СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

2023 р

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
управління земельними
ресурсами
О.С. Дорош
2022 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ

Симоненку Сергію Сергійовичу

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

Освітня програма Геодезія та землеустрій

Магістерська програма Охорона земель

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: «Обґрунтування наукових
підходів до використання та охорони земель в Київському регіоні»

Затверджена наказом ректора НУБІП-України від 14.11.2022 року № 11697
«С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру за 10 днів до захисту.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: загальна
інформація про об'єкт дослідження, нормативно-правові документи,
статистичні дані.

Перелік читань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні основи економічного механізму стимулювання
раціонального використання й охорони земель;

2. Напрями економічного стимулювання раціонального використання
земель сільськогосподарського призначення в Україні;

3. Удосконалення організаційних та правових підходів до
економічного стимулювання раціонального використання та охорони
земель у сучасних умовах.

Дата видачі завдання « » 2022 року

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи

І.М. Купріянич

Завдання прийняв до виконання

С.С. Симоненко

НУБІП України

РЕФЕРАТ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна магістерська робота складається із вступу трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі вивчено наукові підходи до раціонального використання й охорони земель, досліджено правові основи економічного стимулювання раціонального використання і охорони земель, розглядається економічний механізм як інструмент управління земельними ресурсами.

У другому розділі проаналізовано порядок економічного стимулювання раціонального використання та охорони, інструменти економічного стимулювання, виявлено напрями економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в Україні.

У третьому розділі обґрунтовано необхідність економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель у сучасних умовах, виявлено, що система економічного стимулювання землекористування потребує удосконалення зв'язку з цим запропоновано інноваційні підходи та інструменти стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Робота також містить таблиці, діаграми, картосхеми які доповнюють зміст дослідження та вирішення поставлених завдань.

У висновках узагальнено сутність економічного стимулювання запропоновано шляхи удосконалення організаційно-правових засад

Ключові слова: економічне стимулювання, раціональне землекористування, охорона земель, земельні ресурси, землеустрій, управління земельними ресурсами, землі лісового фонду, охорона земель, раціональне використання земель.

НУБІП України

ЗМІСТ

ВСТУП

7

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО

11

МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО
ВИКОРИСТАННЯ Й ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

1.1 Наукові підходи до раціонального використання й

11

охорони земель

1.2 Правові основи економічного стимулювання

14

раціонального використання і охорони земель

1.3 Економічний механізм як інструмент управління

18

земельними ресурсами

РОЗДІЛ 2. НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОГО

24

СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ
ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ
В УКРАЇНІ

2.1 Порядок економічного стимулювання раціонального

24

використання та охорони земель

2.2 Інструмент економічного стимулювання

29

2.3 Напрями економічного стимулювання раціонального

35

використання земель сільськогосподарського призначення в

Україні
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ТА

43

ПРАВОВИХ ПІДХОДІВ ДО ЕКОНОМІЧНОГО

СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ

ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1 Обґрунтування необхідності економічного стимулювання
раціонального використання та охорони земель у сучасних
умовах 43

3.2. Удосконалення системи економічного стимулювання 56

землекористування
3.3 Інноваційні підходи та інструменти стимулювання
раціонального використання та охорони земель 61

ВИСНОВКИ 70

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 72

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВСТУП

Актуальність роботи. Земельні ресурси є унікальним природним ресурсом, який обмежений територіально. На специфіку використання земельних ресурсів мають значний вплив не лише соціально-економічна, політична, демографічна ситуації, але й екологічні та якісні показники, місцезнаходження, тощо. Світовий досвід доводить, що раціональне та ефективне використання земельних ресурсів сприяє економічному розвитку країн. Тому важливим інструментом у системі регулювання земельних відносин є економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель. Особливого значення економічне стимулювання набуває у зв'язку з погіршенням якісного стану земельних ресурсів, залучених до сільськогосподарського обороту. Розвиток ґрунтової ерозії, засолення, підкислення, забруднення важкими металами, радіонуклідами, пестицидами, іншими органічними сполуками зумовлюють необхідність застосування комплексу заходів, спрямованих на припинення прогресуючих деградаційних процесів. Також, актуальним є обґрунтування організаційно-правових засад економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Метою магістерської кваліфікаційної роботи було дослідити особливості та необхідні передумови економічного стимулювання раціонального використання сільськогосподарських земель.

Предметом дослідження є організаційно-правові засади економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Об'єктом виступає система заходів з економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Для досягнення мети у роботі були поставлені наступні завдання:

обґрунтувати теоретичні основи економічного механізму
стимулювання раціонального використання й охорони земель;
визначити основні напрями економічного стимулювання

раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в
Україні;

запропонувати удосконалення організаційних та правових підходів
до економічного стимулювання раціонального використання та охорони
земель у сучасних умовах.

Методи дослідження: монографічний; абстрактно-логічний;
порівняльно-правовий – для аналізу вітчизняного законодавства, аналізу та
синтезу; описового моделювання та узагальнення – для формулювання
висновків, обґрунтування теоретичних положень.

Структура магістерської кваліфікаційної роботи. Робота складається
із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМНОГО МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ Й ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

1.1 Наукові підходи до раціонального використання й охорони земель

Конституція України, виходячи з незамінності землі як природного ресурсу, цілком закономірно визнала її основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави: 2/3 загальної площі сільськогосподарських угідь – це чорноземні ґрунти, які за рівнем природної родючості є найкращими. Чорноземи становлять 8,7% від усіх чорноземів світу. [24]

Україна має унікальний земельноресурсний потенціал і потребує ощадливого, ефективного, раціонального й екологічнобезпечного використання та належної охорони. Україна є однією із найбільших європейських країн, площа якої становить 60354,9 тис. га або 6% території Європи. Сільськогосподарські угіддя становлять близько 19% загальноєвропейських, у тому числі рілля майже 27%. Український показник площі сільськогосподарських угідь з розрахунку на душу населення є найвищим серед європейських країн – 0,9 га, в тому числі 0,7 га рілля (проти середньоєвропейських показників 0,44 і 0,25 га відповідно).

Площа найбільш родючих ґрунтів-чорноземів в Україні становить за різними оцінками від 15,6 до 17,4 млн. га. [42]. За роки проведення земельної реформи значні зміни відбулися у структурі земельного фонду України за основними видами угідь та за основними землекористувачами та власниками землі. Територія України характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської освоєності, що значно

перевищує екологічно обґрунтовані межі. На сьогодні спостерігається стійка тенденція погіршення якісного стану ґрунтів, зокрема зменшуються запаси гумусу, вміст поживних речовин, тривають процеси підкислення, засолення ґрунтів та ерозії, що зумовлює деградацію і опустелювання

ґрунтового покриву. Земельні частки (паї), які здані в оренду обробляються як єдині масиви, меж ділянок не існує, польових шляхів для доступу до конкретних ділянок також не організовано. Така господарська освоєність земельного фонду без належних заходів щодо його охорони і відтворення як виробничого ресурсу та важливої складової навколишнього природного середовища призвела до прогресуючої деградації земель. [13].

Рациональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів. У свою чергу, охорона земель передбачає сукупність науково обґрунтованих заходів, спрямованих на ліквідацію надмірного вилучення земельних фондів із сільськогосподарського обігу внаслідок господарської діяльності. [17].

Економічне стимулювання рационального використання та охорони земель можна трактувати як підвищення зацікавленості власників землі і землекористувачів, спрямоване на збереження та відтворення родючості ґрунтів, захист земель від негативних наслідків виробничої діяльності з метою збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та самостійного розпорядження належної їм кількості від загального обсягу.

Існує багато невирішених проблем законодавчого та нормативного характеру, пов'язаних із екологічно безпечним використанням земель сільськогосподарських підприємств, які потребують державного втручання. Оскільки покращення використання земель з екологічної позиції

є важливою проблемою регулювання земельних відносин з боку держави, то екологічні методи державного регулювання повинні зводитися до покращення якості земель за рахунок раціонального використання і

охорони земель у напрямі максимального залучення до господарського

обігу продуктивних земель та їх ефективного використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів. [48].

Здійснюючи функції регулювання земельних відносин у сфері раціонального використання земель та їх охорони, держава в особі компетентних органів повинна встановлювати правила й норми, що стосуються організації використання земельних ресурсів

сільськогосподарських підприємств. Зокрема, реалізація державної політики, спрямованої на високотехнологічне екологічно безпечне землекористування, що відповідає характеру регульованої, соціально орієнтованої ринкової економіки, має стати базисом управління земельними ресурсами [53]. Держава повинна регулювати процес

раціонального використання земель у напрямі економічного стимулювання землевласників та надання коштів на заходи з підвищення продуктивності земельних ділянок. Основною метою такого стимулювання має бути збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції

сільськогосподарськими виробниками за мінімальної екологічної шкоди земельним ресурсам. Перш за все, потрібно наголосити на необхідності існування загальнодержавної Програми охорони сільськогосподарських земель, яка повинна передбачати впровадження екологічно безпечних

технологій господарювання та ондаливого використання земель. Також реалізація положень економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель потребує врегулювання на

загальнодержавному рівні питання плати за землю, адже вона у сучасних умовах не лише не стимулює раціональне використання земель, а навпаки – завдає значної шкоди землекористувачам. Головна причина полягає в

тому, що кошти від плати за землю не використовуються на фінансування

заходів, спрямованих на поліпшення використання та охорони земель. Вони йдуть на погашення бюджетних боргів держави й інші цілі, не пов'язані з вирішенням земельних проблем. Тому власники сільськогосподарських

земель не одержують кошти на відтворення родючості ґрунтів, внаслідок чого знижується продуктивність угідь і погіршується їх екологічний стан.

Тому, певну стимулювальну роль у використанні земель мають відігравати пільги щодо плати за землю. На даний час законодавство не передбачає механізму пільгового кредитування громадян та юридичних осіб, які

здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та

регіональними програмами використання і охорони земель, хоча потреба у розробці такого механізму існує. На наш погляд, його основою повинно бути надання коштів державного бюджету на зворотній безоплатній або

частково оплатній основі для здійснення заходів з використання і охорони земель. [23]

Отже, для сприяння економічному розвитку сільського господарства і збереження родючих земель необхідно вжити ряд заходів. Перш за все,

підприємці, що володіють землею чи використовують її, повинні заохочуватися до дбайливого ставлення до землі. Якщо вони зменшують

родючість землі через свої дії, то повинні нести відповідальність за це, і ця відповідальність має визначатися через державні адміністративні заходи.

Також на рівні окремих підприємств, які володіють землею або використовують її, потрібно встановити конкретні штрафи в залежності від

того, наскільки сильно вони забруднюють або пошкоджують верхній шар ґрунту. Це стимулюватиме підприємців до більш обережного використання

земель, особливо тих, які вони орендують.

Додатково, потрібно встановити земельний податок, залежний від еколого-технологічного зонування і використання земель сільськогосподарськими підприємцями. Це також сприятиме більш відповідальному відношенню до земельних ресурсів.

У сфері екології важливо встановити контроль і нагляд за дотриманням законів і правил щодо використання земель. Також слід вживати заходів для запобігання невідповідному використанню та забрудненню земель, включаючи експертизу якості ґрунту і збереження деградованих і забруднених земель.

У разі порушень у використанні землі та їх погіршення відповідальні особи повинні спершу отримувати попередження і строк для виправлення ситуації. У разі повторних порушень вони можуть підлягати адміністративній чи кримінальній відповідальності.

Згадується також система оподаткування сільськогосподарських земель, яка може бути важливим інструментом для регулювання використання земельних ресурсів. Сучасна ставка земельного податку дуже низька і не має суттєвого впливу на підприємців. Тому встановлення податкових ставок, залежних від якості та місцеположення земель, може стати стимулом до раціонального використання землі та підвищення виробництва сільськогосподарської продукції.

Отже, головною метою економічного стимулювання є підтримка ефективного управління землею, збереження родючості ґрунтів і створення сталого екологічного використання земель сільськогосподарськими підприємствами. Ці заходи мають діяти на фоні загальних ринкових механізмів для досягнення максимального ефекту в сферах сільського господарства та охорони земельних ресурсів.

1.2 Правові основи економічного стимулювання раціонального використання і охорони земель

Основні принципи раціонального використання й охорони земельних ресурсів, що являються фундаментом ефективної земельної політики та без яких неможливі трансформаційні процеси, відображені в Законі України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р.

Комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підвищення зацікавленості осіб, у збереженні й відтворенні родючості ґрунтів, використанні земель, здійсненні заходів захисту земельних ресурсів від впливу негативних наслідків господарської діяльності людини у правовій доктрині виділяється як економічне стимулювання раціонального використання й охорони земель. У ст. 205 Земельного кодексу України зазначається зміст економічного стимулювання раціонального використання й охорони земель та відзначається, що:

а) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель;

б) виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини;

в) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами;

г) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини [24].

Закріплені норми визначають регулювання суспільних відносин, які мають місце в процесі виконання комплексу економічних заходів, які покликані забезпечити збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних й набутих якостей земель. Як подає зазначене нижче джерело, застосування економічних важелів впливу на поведінку юридичних та фізичних осіб як суб'єктів земельних правовідносин спрямоване насамперед на позитивне виконання ними обов'язків власників землі й землекористувачів щодо підвищення родючості ґрунтів та збереження корисних властивостей землі, закріплених у статтях 91, 96, 166–168 ЗК України [24].

В той же час органи державної влади та місцевого самоврядування повинні забезпечити створення таких економіко-правових умов, які б заохочували власників землі та землекористувачів добровільно брати участь у виконанні заходів, пов'язаних з раціональним використанням та охороною земель. Ст. 205 ЗКУ надає право громадянам та юридичним особам на податкові та кредитні пільги, виділення їм коштів державного або місцевого бюджету, звільнення їх від плати за земельні ділянки, компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів. [24]. Однак існують певні проблеми щодо окремих норм цієї статті, оскільки підстави та порядок проведення економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель у чинному законодавстві України недостатньо врегульовані. Згідно з Податковим Кодексом України, більшість податків і зборів сплачуються на регіональному рівні. [24]. Проте не можуть забезпечити фінансової автономії місцевого самоврядування, оскільки акумулюються на державному рівні. З цього випливає, що органи місцевого самоврядування

не в змозі в повному обсязі вирішувати економічні, соціальні та інші проблеми місцевого значення. Доцільно було б розширити повноваження органів місцевого самоврядування та впровадити дієві механізми, які б

дозволили збільшити надходження фінансових ресурсів до місцевих бюджетів. Крім того, перешкодою для розвитку підсистеми оподаткування місцевими податками і зборами є численні прогалини та колізії в податковому законодавстві. [42]. Важливим серед основних принципів

правового забезпечення раціонального використання й охорони земель є платність землекористування суб'єктів земельних правовідносин. У земельному управлінні плата за землю розглядається як метод регулювання земельних відносин з боку органів державної влади й місцевого самоврядування, як обов'язок власників землі та землекористувачів, як

основне джерело надходжень до державного та місцевих бюджетів з метою централізації коштів для фінансування програм і проектів щодо покращення якісного стану продуктивних земель та їх охорони від негативного антропогенного впливу [54].

Також виступає самостійним правовим інститутом із закріпленими в чинному законодавстві України сукупністю правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають між власниками землі й землекористувачами. На органи державної влади й місцевого самоврядування покладено обов'язок визначати розмір і порядок плати за

використання земельними ресурсами, подальше використання коштів, які надходять від плати за землю, відповідальність суб'єктів плати за землю, контроль за правильністю обчислення та справляння земельного податку й орендної плати. [56]. Принцип платності використання землі для всіх

власників землі й землекористувачів є обов'язковим та встановлюється ст. 206 ЗКУ. Друга частина цієї статті встановлює, що плата за землю відбувається відповідно до закону. Проте не є виключенням регулювання плати за землю, яке не може здійснюватися іншими законодавчими чи

нормативно-правовими актами та рішенням органів державної влади й місцевого самоврядування, які прийняті у межах їх компетенції. Законодавством також передбачено пільги щодо сплати податків за землю.

Одне із важливих завдань чинного земельного законодавства полягає в регулюванні земельних відносин з метою забезпечення раціонального використання та охорони земель. Його здійснення відбувається шляхом реалізації принципу забезпечення раціонального використання та охорони земель, на якому базується земельне законодавство. [13]. Правова регламентація в зазначеній сфері спрямована на поведінку власників земельних ділянок та землекористувачів, на яких згідно із законом покладаються обов'язки так використовувати земельні ділянки, вилучаючи корисні властивості, щоб наносити землі як природному об'єкту якнайменшу шкоду, задовольняючи при цьому власні інтереси. Відповідні правові приписи з цього приводу достатньо повно і чітко регламентують діяльність носіїв земельних прав, пов'язану з використанням та охороною земель. Вони визначають міру належної поведінки суб'єктів, тобто зобов'язують їх до виконання певних вимог. [13].

Невиконання особою обов'язку щодо раціонального використання та охорони земель тягне застосування до цієї особи державного примусу та негативних наслідків. Але держава в особі уповноважених органів не може охопити суцільним контролем всіх без винятку носіїв земельних прав, які використовують землю. У зв'язку з цим поряд з імперативним підходом до регулювання земельних відносин чинний Земельний кодекс України задіяв механізм економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель. [50].

Незважаючи на наявність в законодавстві положень, що регулюють відносини, пов'язані із сприянням раціональному використанню та захистом земель, мало ймовірно вважати, що ці відносини є належним чином врегульованими. По-перше, у багатьох випадках закони лише

закріплюють певні заходи для підтримки раціонального використання та охорони земель, але не визначають як ці заходи мають бути втілені на практиці. По-друге, деякі аспекти цих відносин регулюються неоднозначно.

По-третє, практика застосування законодавства потребує стандартизації деяких важливих питань, які поки що залишаються невирішеними.

Під економічним стимулюванням раціонального використання та охорони земель розуміють такі дії осіб, які не завдають шкоди раціональному використанню родючого шару ґрунту та сприяють покращенню якості земель. У свою чергу, дії, що сприяють підвищенню родючості земель, повинні мати економічну підтримку з боку держави. Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель спрямоване на збільшення інтересу власників землі та землекористувачів, включаючи орендарів, до збереження та відновлення родючості ґрунтів і захисту земель від негативних наслідків виробничої діяльності.

1.3 Економічний механізм як інструмент управління земельними ресурсами

Економічний механізм відіграє важливу роль як для досягнення екологічних, так і для досягнення економічних цілей підприємств. Це означає, що економічний механізм – це набір інструментів, які впливають на економічну поведінку підприємств і спрямовують їх на використання ресурсів більш ефективно і на досягнення балансу між виробництвом і станом навколишнього середовища в сільському господарстві. Таким чином, економічний механізм взаємодіє з об'єктивними економічними законами і людською діяльністю.

НУБІП України

Системний підхід до створення економічного механізму для використання сільськогосподарських земель повинен бути спрямований на досягнення стратегічної мети - збалансованого розвитку земельних ресурсів і враховувати основні критерії ефективності їх використання, такі як збалансованість, стабільність, оптимальність, наукове обґрунтування, комплексність, ощадливість, екологічна безпека, висока ефективність, невиснажливість, планомірність, екологічність і самовідновлюваність.

НУБІП України

Важливим завданням при використанні економічного механізму для ефективного використання сільськогосподарських земель є аналіз інструментів різного спрямування в еколого-економічному використанні

(рис. 1).

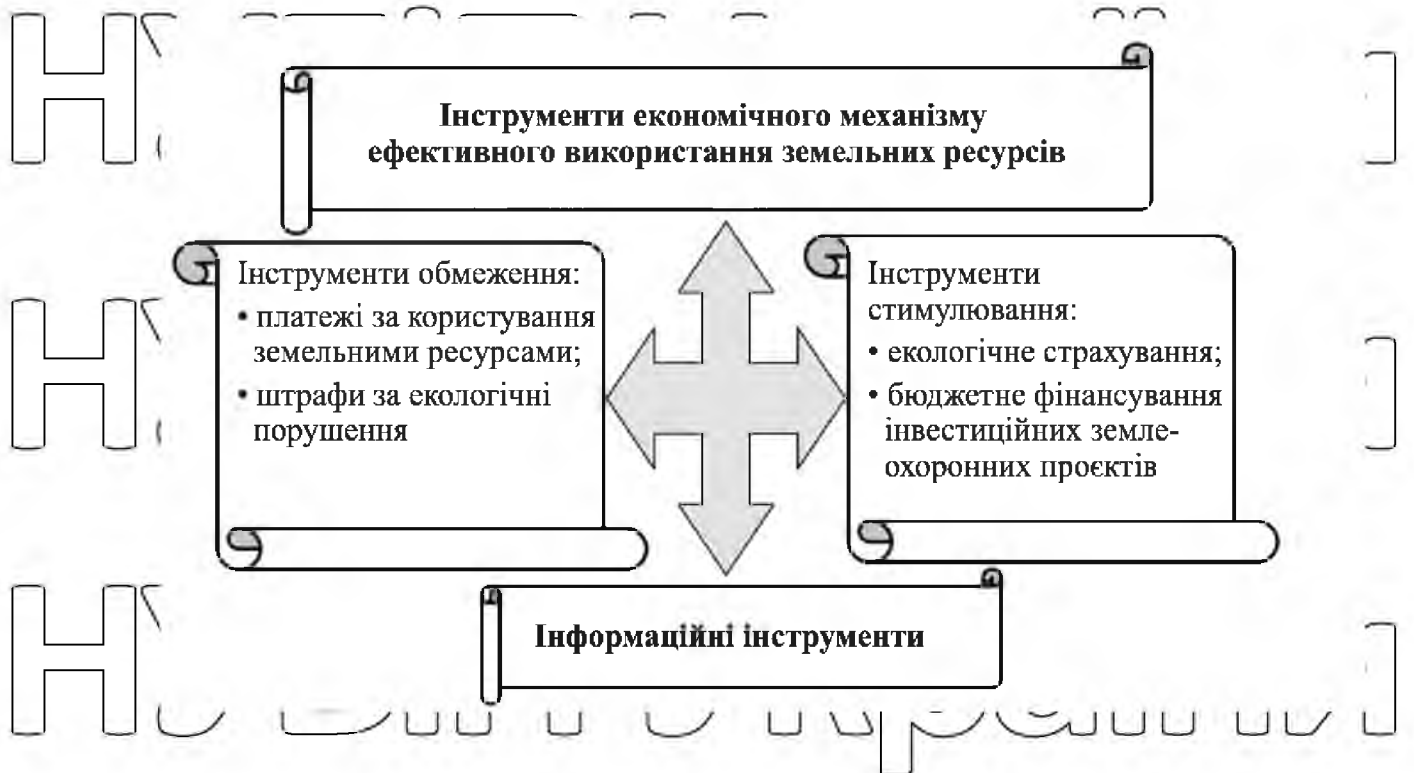

Рис 1. Структурна схема інструментів економічного механізму ефективного землекористування

НУБІП України

Економічний механізм в Україні сформований на базі природоохоронного, податкового і бюджетного законодавства. Такий механізм згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає:

- економічні заходи щодо забезпечення охорони довкілля;
- фінансування заходів; плату за спеціальне використання природних ресурсів на основі нормативів і лімітів;
- плату за навколишнє природне середовище на основі фактичних викидів і лімітів скидань забруднювальних речовин і розміщення відходів виробництва;
- плату за погіршення якості природних ресурсів у результаті володіння і користування на основі лімітів;
- стимулювання раціонального природокористування, ефективності охорони довкілля, екологічне страхування [52].

Економічний механізм ефективного використання земель потрібно упорядкувати відповідно до ринкових умов, виходячи з міжнародних екологічних стандартів, норм та вимог. При цьому необхідно забезпечувати єдині умови використання землі для всіх суб'єктів землекористування, зокрема і власників, орендарів і інвесторів. Необхідно запровадити екологічні системи землекористування, а для цього потрібно надавати фінансовим інструментам екологічних зборів більше стимулювальних функцій та сприяти диференційованому формуванню розмірів зборів залежно від екологічних умов землекористування, а також фінансово сприяти заохоченню суб'єктів землекористування. Неоднозначність трактування поняття «економічний механізм» загалом та «економічний механізм землекористування» зокрема, залишається ключовою методологічною проблемою і на сьогоднішній день актуальною.

Економічний механізм ефективного використання земель потрібно організувати відповідно до умов ринку, враховуючи міжнародні екологічні норми та стандарти. Важливо встановити єдинообразні правила

використання землі для всіх суб'єктів, включаючи власників, орендарів і інвесторів. Для цього слід впроваджувати екологічні системи управління земельними ресурсами, надавати фінансовим інструментам екологічних внесків більше стимулюючих можливостей і підтримувати диференційоване формування розмірів внесків залежно від екологічних умов використання землі. Також важливо фінансово підтримувати заохочення суб'єктів управління земельними ресурсами. Недорозуміння щодо тлумачення поняття "економічний механізм" загалом і "економічний механізм використання землі" зокрема залишається ключовою методологічною проблемою, яка залишається актуальною й донині. (рис 2)

Рис 2. Блок-схема економічного механізму збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення

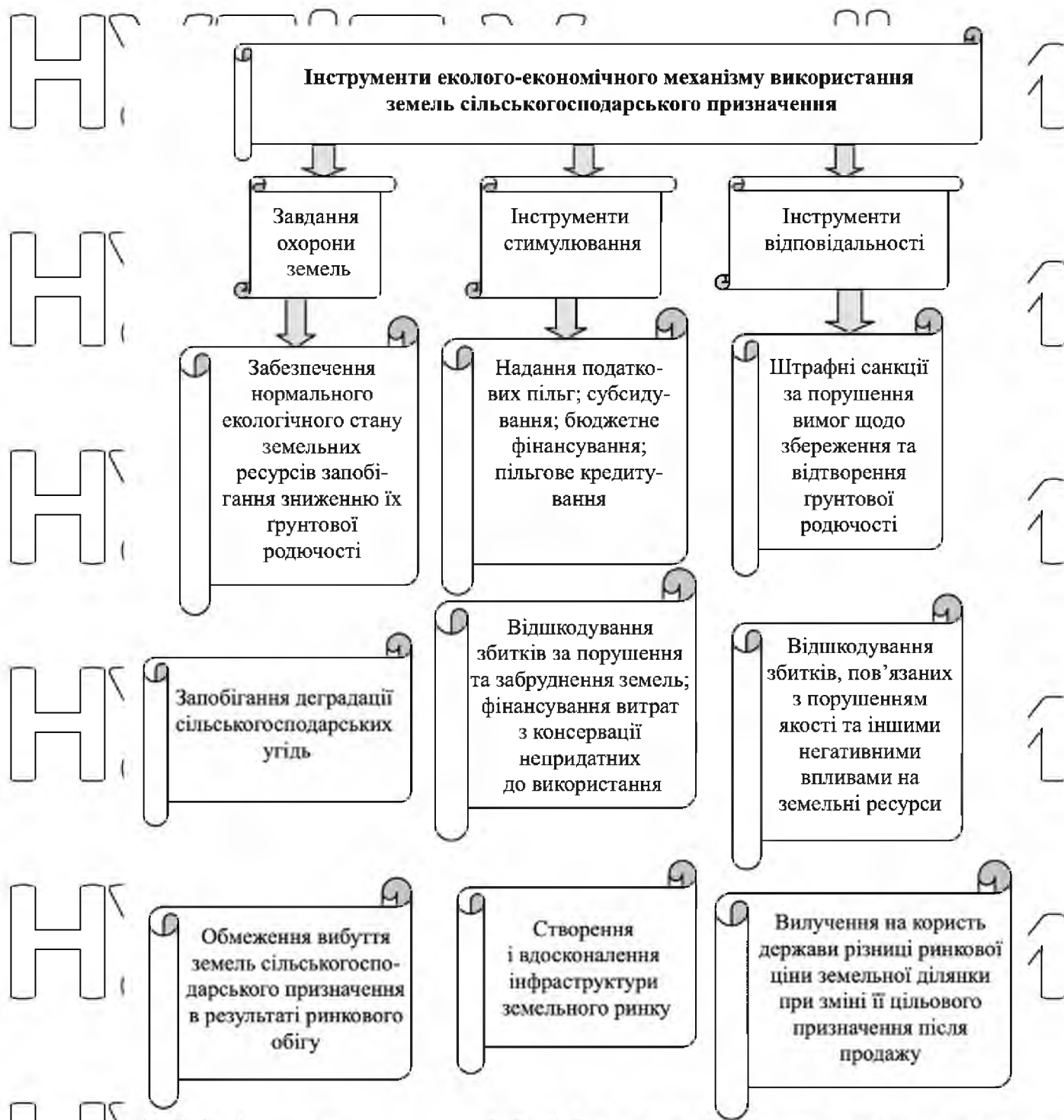

Рис. 3 Інструменти еколого-економічного механізму використання земель сільськогосподарського призначення

Інструменти економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель є основою для допомоги всім власникам та користувачам землі в установленні однакових економічних умов. На сьогоднішній день

використовуються різні способи державної підтримки, такі як податкові пільги, надання кредитів та фінансування для здійснення капітальних вкладень у землекористування. Для стимулювання зацікавленості

землекористувачів у поліпшенні використання сільськогосподарських

земель була розроблена та обґрунтована система економічних заохочень, яка показана на рисунку. (Рис.3).

Система економічного заохочення для раціонального використання

сільськогосподарських земель в Україні існує, але її ефективність залежить

від збалансованого поєднання різних видів регулювання. Це включає в себе

як примусові обмеження, так і заходи для стимулювання та компенсації, які

в свою чергу створюють умови для збереження земельних ресурсів і

впровадження екологічно безпечних технологій.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2. НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Порядок економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель

Економічне стимулювання є однією з головних функцій механізму регулювання земельних відносин в умовах ринку. Методи економічного стимулювання поділяють на прямі і непрямі. До прямих належать надання пільгових кредитів; заохочення до поліпшення якості земель, підвищення родючості ґрунтів, виробництво екологічно чистої продукції, звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану в період, передбачений проектом проведення робіт, надання коштів державного і місцевого бюджетів для відновлення земель, порушених не з вини землевласників і землекористувачів. До непрямих методів належать компенсації втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва та ін. [20].

Показниками економічного стимулювання є [20]:

- зниження втрат родючого шару, підвищення вмісту гумусу, родючості ґрунту та інших корисних властивостей землі;
- зниження кислотності, кам'янистості, заболоченості, перезволоженості, засоленості, залісненості чагарниками і дрібноліссям, ущільненості, забрудненості відходами виробництва, хімічними і радіоактивними речовинами;
- збільшення земель, які раціонально використовуються у сільськогосподарському виробництві;

● площі сільськогосподарських угідь, очищені від чагарників, дрібнолісся, каміння та інших проявів погіршення культурно-технічного стану земель;

● площі, захищені від водної і вітрової ерозії, підтоплень, заболочення, вторинного засолення, від висушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними і радіоактивними речовинами;

● площі тимчасово законсервованих деградованих сільськогосподарських угідь.

Критеріями стимулювання можуть бути [20]:

● базові рівні раціонального використання і охорони земельних ділянок, зафіксовані на момент їх передачі у власність або користування;

● середні рівні раціонального використання і охорони земель при здійсненні екологічних заходів;

● проектні рівні раціональності використання і охорони земель під час здійснення відповідних ґрунтозберігальних і екологічних заходів.

Екологічне стимулювання раціонального використання і охорони земель потрібно здійснювати шляхом:

● заохочення за поліпшення якості земель, підвищення родючості ґрунтів і виробництво екологічної продукції;

● надання коштів державного або місцевого бюджету для відновлення земель, порушених не з вини фермерів;

● надання пільгових кредитів фермерам, які здійснюють заходи, спрямовані на раціональне використання і охорону земель;

● часткова компенсація з коштів бюджету, зниження доходу внаслідок тимчасової консервації земель, порушених не з вини фермерів,

● звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають на стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану у період, передбачений проектом проведення робіт.

На сьогодні найбільш поширений метод економічного стимулювання – це платежі, пов'язані з компенсацією втрат, спричинених вилученням земель з сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва. Втрати відшкодовують підприємства, установи та організації, яким відводять вилучені сільськогосподарські і лісові угіддя для потреб, не пов'язаних із веденням сільського і лісового господарства, а також підприємства, установи та організації, навколо об'єктів яких встановлюються охоронні, санітарні та захисні зони з вилученням з обігу сільськогосподарських і лісових угідь або переведенням їх у категорію менш цінних угідь. [11]

Значний інтерес мають способи активізації використання землі в сільському господарстві, від якої залежить рівень виробництва сільськогосподарської продукції. Найбільш поширеним засобом стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції була система диференціації закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію. Однак практика застосування системи диференціації закупівельних цін показала, що вона досить громіздка, а іноді є проявом суб'єктивізму, що практично унеможливляє раціональне використання земель. [29]

Враховуючи вади системи диференціації закупівельних цін на продукцію сільського господарства з метою стимулювання її виробництва, набуває поширення система податкового оподаткування або прямих рентних платежів. Однак, у разі застосування, оподаткування здійснюється на основі фактичних доходів господарств, а тому господарства, які погано використовують кращі землі, але одержують низький дохід, не несуть економічної відповідальності. В той же час господарства, що мають гірші землі і нижчу дохідність, економічно не стимулюються. [6]

Встановлення рівно напружених ставок плати за землю дає змогу, з одного боку, одержати державі кошти на розробляння і виконання державних програм щодо раціонального використання земель, підвищення родючості ґрунтів, охорони земельних ресурсів у комплексі з іншими

природоохоронними заходами, а з іншого боку – створити власникам землі і землекористувачам однакові умови для розширеного відтворення виробництва шляхом вкладання коштів на підвищення родючості ґрунтів та їх охорону. [16]

Метою економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель є збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, частина якої стає повною власністю виробників. Таким чином, економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель – це підвищення зацікавленості власників землі і землекористувачів, спрямоване на збереження та відтворення родючості ґрунтів, захист земель від негативних наслідків виробничої діяльності з метою збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та самостійного розпорядження належною їм кількістю від загального обсягу.

Земельним законодавством України передбачено, що економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель охоплює такі заходи [18]:

- виділення коштів державного, республіканського (Республіки Крим), місцевого бюджету для відтворення земель, порушених не з вини самих власників землі і землекористувачів;
- заохочення за поліпшення якості земель, підвищення родючості ґрунтів і продуктивності земель, виробництво екологічно чистої продукції;
- звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають на стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану в період, передбачений проектом проведення робіт;
- часткову компенсацію з коштів бюджету зниження доходу внаслідок тимчасової консервації порушених земель, не з вини власників і землекористувачів. [28]

Порядок економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель встановлюють згідно з законодавством України [1].

Всі зазначені заходи сприяють збереженню та покращенню родючості ґрунтів і покращенню якості земель, і в меншій мірі стосуються економічних ініціатив для збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. Особливо це важливо в умовах ринкової економіки, де власники землі та землекористувачі мають право на самостійне розпорядження виробленою продукцією. Тому важливо розглянути такий дохід, як регулювання платежів за землю залежно від якості земельних ділянок і їх розташування, щоб забезпечити всім власникам та користувачам землі однакові економічні умови.

Зокрема, значуще значення серед заходів економічного стимулювання для раціонального використання та охорони земель має часткове або повне звільнення селянських (фермерських) господарств від плати за землю на визначений період. Законодавством передбачено, що новостворені селянські (фермерські) господарства можуть бути звільнені від плати за землю протягом трьох років після передачі їм власності або надання у користування земельних ділянок.

Економічне регулювання використання та охорони земель має кілька аспектів. Це включає встановлення плати за використання землі, стимулювання раціонального використання та охорони земель і компенсацію завданих збитків, які виникли внаслідок некоректного використання або знищення родючого ґрунту.

Важливо, щоб розмір платежів визначався незалежно від рівня господарювання. Тому вартість виробленої продукції (обчисленої за нормативними врожайми) і витрат (нормативних) визначаються в залежності від оцінкових груп ґрунтів з урахуванням середнього рівня забезпечення економічними ресурсами для кожного кадастрового району. Кожний власник землі або землекористувач повинен отримувати такий обсяг продукції з кожного гектара, який забезпечить оплату земельного

НУБІП України

податку і підтримку розширеного виробництва. Методи прямого стимулювання раціонального використання земель обмежуються в основному штрафними санкціями за порушення земельного законодавства

і регулюються адміністративним і кримінальним законодавством.

НУБІП України

2.2 Інструмент економічного стимулювання

НУБІП України

Важним інструментом у системі регулювання земельних відносин є стимулювання раціонального використання та збереження земельних

ресурсів з економічної точки зору. Це стає надзвичайно важливим у зв'язку

НУБІП України

з погіршенням стану земельних ресурсів, задіяних у сільському господарстві. Збільшення ґрунтової ерозії, засолення, кислотність, забруднення важкими металами, раціонуклідами, пестицидами та іншими

органічними сполуками створює потребу в застосуванні комплексу заходів для зупинення процесів деградації.

НУБІП України

Зараз надзвичайно важливо знайти механізми регулювання земельних відносин, які б сприяли спільній взаємодії суб'єктів та об'єктів регулювання і базувалися б на різних факторах, таких як ринкові регулятори, вплив

самоврядних та саморегулюючих організацій, інститути державного та

НУБІП України

корпоративного регулювання і соціального партнерства. Зрозуміло, що державне втручання має бути мінімальним і відповідати сучасній загальнодержавній політиці, спрямованій на дерегуляцію. Однак воно є

необхідним для задоволення загальносуспільних інтересів та запобігання

НУБІП України

розвитку негативних соціальних або екологічних наслідків. Державне втручання в дію ринкових законів може бути обґрунтованим лише в тих випадках, коли це необхідно для забезпечення їх ефективного

функціонування та досягнення соціально важливих результатів. Широкий набір методів, інструментів та нормативів, спільно з ефективними засобами регулювання та чіткими правилами поведінки суб'єктів земельних

відносин, сприятиме досягненню цієї мети. З урахуванням цього, особливо важливим стає економічне стимулювання раціонального використання та збереження земель.

Під економічним стимулюванням раціонального використання та охорони земель прийнято розуміти комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підвищення зацікавленості власників землі й землекористувачів у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, збереженні екологічної цінності природних і набутих якостей земель, здійсненні заходів із захисту земельних ресурсів від негативних наслідків господарської діяльності, нерационального перерозподілу земельних угідь або необґрунтованого їх вилучення із сільськогосподарського обороту [20].

В умовах формування ринкового обігу земель важливо створити умови, за яких власники землі і землекористувачі добровільно, без будь-яких примусів братимуть участь у виконанні заходів, націлених на забезпечення раціонального використання та охорону земель. Виняткової ваги дане питання набуває в контексті реалізації загальнодержавної політики, орієнтованої на дерегуляцію господарської діяльності. Ефективне функціонування економічного механізму стимулювання землеохоронної діяльності можна забезпечити лише за наявності повноцінної нормативно-правової бази [41].

Земельний кодекс України та супутні законодавчі акти встановлюють положення, які спрямовані на економічне спонукання до впровадження заходів щодо використання та захисту земель та підвищення родючості ґрунтів. Крім того, діють закони, такі як Земельний кодекс України, "Про охорону земель" і "Про охорону навколишнього природного середовища",

містять інструменти для стимулювання раціонального використання і охорони земель (Таблиця 1).

Наразі з перерахованих інструментів ефективними є лише відшкодування втрат, які виникають при вилученні земельних ділянок з

міркувань суспільної необхідності та відшкодування збитків завданих сільському та лісовому господарству. Щоміж засобів економічного спонукання до раціонального використання землі можна виділити наступні:

надання податкових та кредитних пільг; компенсація втрат доходу, отриманого внаслідок збереження земель; надання короткострокових і довгострокових позик на вигідних умовах, застосування спрощеної амортизації основних фондів, призначених для охорони земель (Рисунок 4).

Предметом економічного стимулювання будуть такі заходи:

- заходи з охорони земель, їх захист від руйнівних процесів, відновлення

- та підвищення родючості ґрунтів, що фінансуються за власні кошти;

- виконання вимог щодо технічного організаційного обладнання територій;

- впровадження маловідходних, ресурсозберігаючих технологій;

- організація утилізації відходів, включаючи непридатні агрохімікати;

- меліораційні роботи, рекультивация, збереження та інші заходи з охорони земель на час тимчасової консервації, будівництва та сільськогосподарського освоєння;

- компенсація втрат доходу, спричинених тимчасовою консервацією

- деградованих і малопродуктивних земель.

НУБІП України

Інструменти економічного стимулювання раціонального використання й охорони земель у вітчизняному законодавстві

Таблиця 1

Земельний кодекс України (стаття 205)	Закон України «Про охорону земель» (стаття 27)	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (стаття 48)
<p>а) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загально-державними та регіональними програмами використання й охорони земель;</p> <p>б) виділення коштів із державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини;</p> <p>в) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами;</p> <p>г) компенсація з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів унаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини.</p>	<p>а) надання податкових і кредитних пільг фізичним і юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи щодо захисту земель від ерозії, підвищення родючості ґрунтів та інші заходи, передбачені загально-державними і регіональними програмами використання та охорони земель;</p> <p>б) звільнення землевласників і землекористувачів від плати за землю, за земельні ділянки, на яких виконуються роботи з меліорації, рекультивації, консервації земель та інші роботи щодо охорони земель на період тимчасової консервації, будівництва та сільськогосподарського освоєння земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою;</p> <p>в) компенсування сільськогосподарським товаровиробникам недоотриманої частки доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земель;</p> <p>г) застосування прискореної амортизації основних фондів землекористування і природоохоронного призначення.</p>	<p>а) надання пільг під час оподаткування підприємств, установ, організацій і громадян у разі реалізації ними заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, під час переходу на маловідхідні, ресурсо- й енергозберігаючі технології, організації виробництва і впровадження очисного обладнання й устаткування для утилізації та знешкодження відходів, а також приладів контролю над станом навколишнього природного середовища та джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин, виконанні інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища;</p> <p>б) надання на пільгових умовах короткострокових і довгострокових позичок для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища;</p> <p>в) встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів;</p> <p>г) звільнення від оподаткування фондів охорони навколишнього природного середовища;</p> <p>д) передача частини коштів фондів охорони навколишнього природного середовища на договірних умовах підприємствам, установам, організаціям і громадянам на заходи для гарантованого зниження викидів і скидів забруднюючих речовин і зменшення шкідливих фізичних, хімічних та біологічних впливів на стан навколишнього природного середовища, на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв;</p> <p>е) надання можливості отримання природних ресурсів під заставу.</p>

Підставою для економічного стимулювання здебільшого будуть загальнодержавні та регіональні програми, у межах яких реалізовуватимуться землекористування, документація із землеустрою, проекти угод з підприємствами на виконання землекористування

робіт, експертні висновки про поліпшення якісного стану земельних угідь видані компетентними органами.

НУБІП України

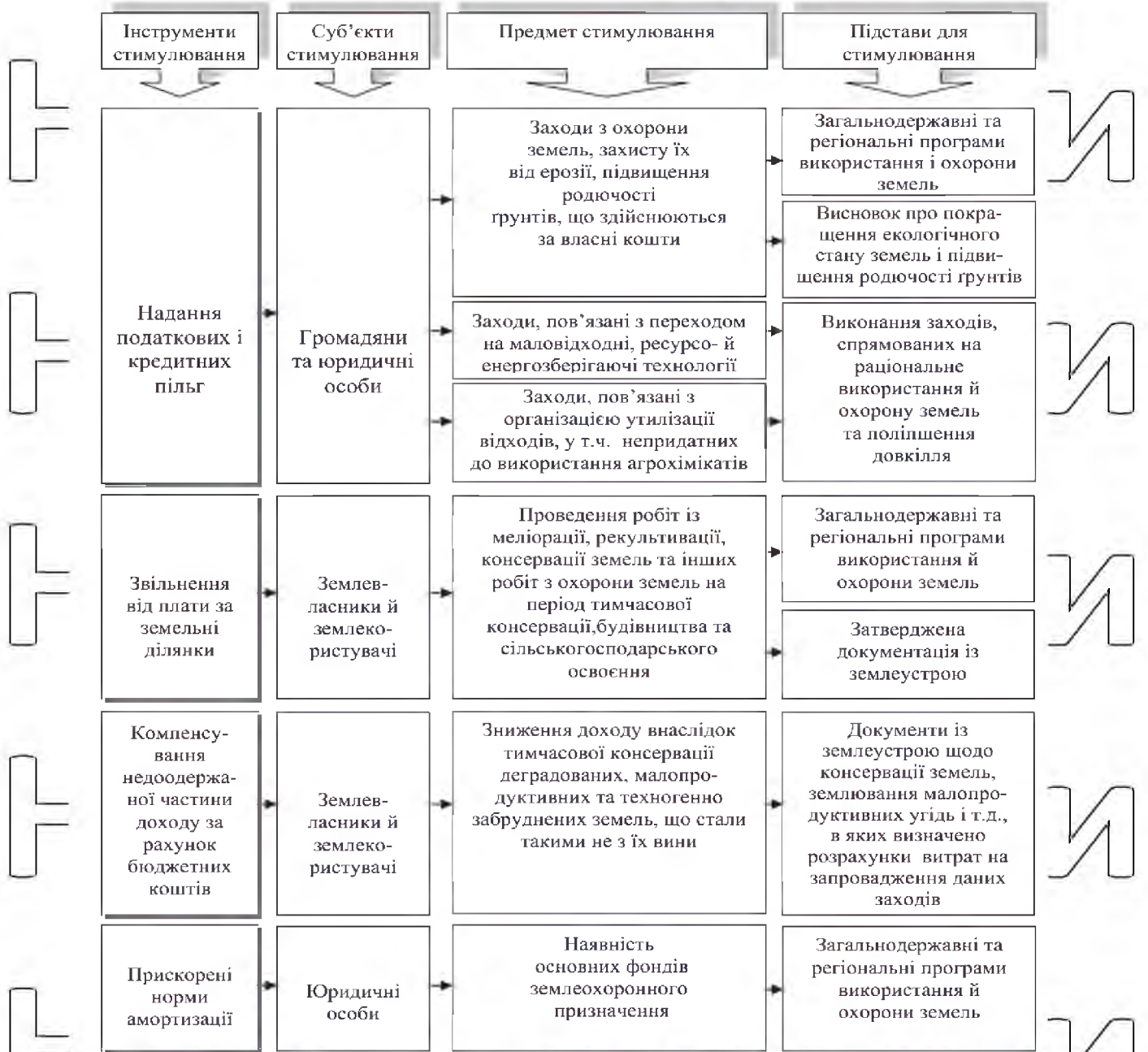

Рис. 4. Складники економічного механізму стимулювання раціонального використання та охорони земель

НУБІП України

Поряд із звичними заходами економічного стимулювання на увагу заслуговують заходи, спрямовані на стимулювання оптимізації землекористування, що вимагає формування більш розвиненої системи моніторингу землекористування, земельного аудиту, консалтингу, прогнозування тощо [36].

Проте, з кожним роком кількість заходів, спрямованих на дослідження якості земель, поступово зменшується. Обсяги робіт щодо планування і організації раціонального використання земель та їх захисту залишаються невеликими. У той час як в країнах Європейського Союзу планування використання земель та організація територій вважаються одними з найважливіших аспектів регулювання земельних відносин і основними інструментами державної земельної політики.

Результати дослідження показують, що для стимулювання раціонального використання та охорони земель невід'ємними складовими економічного механізму є методи, інструменти, заходи, критерії стимулювання та джерела фінансування. Практика показує, що забезпечення ефективності цього механізму вимагає розробки і прийняття відповідного порядку, який визначатиме організаційні принципи, умови та підстави для економічного стимулювання раціонального і екологічно безпечного використання земель. Цей порядок також повинен включати чітко визначені критерії стимулювання, принципи, інструменти та джерела фінансування. Передбачення механізму надходження та використання коштів, що спрямовуються на компенсацію витрат за роботи з охорони земель і підвищення родючості ґрунтів, є також важливим аспектом.

З урахуванням цього, подальших досліджень слід зосередити на поглибленні теоретичних, методологічних і практичних аспектів створення економічного механізму для стимулювання раціонального використання земель та пошуку шляхів для вдосконалення нормативно-правового та

методичного базису у сфері раціонального використання земель, охорони земель, збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів.

НУБІП України

НУБІП України

2.3 Напрями економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в Україні

НУБІП України

Перехід України до ринкової економіки вніс суттєві зміни до всіх галузей народного господарства, змінив світогляд її громадян. Запровадження нових підходів несе не лише позитивні ознаки розвитку, а й стикається з багатьма проблемами, які потребують часу та гальмують розвиток країни та її окремих галузей. Не виключенням стала і галузь сільського господарства. Зміна економічного устрою, досягнення науково-технічного прогресу вимагають застосування нових підходів до господарської діяльності. Враховуючи, що у сільському господарстві земля є не лише просторовим базисом, а й головним засобом виробництва, питання збереження її потенціалу залишається актуальним. За своєю структурою ґрунтового покриву території України [22] неоднаковий (рис. 5), як і природно-кліматичні умови. В південно-східній частині країни (рис. 5 і рис. 6) переважають чорноземи.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Рис. 5. Грунтовий покрив території України [25]

Джерело дані Інтерактивної карти ґрунтів України [25]

НУБІП України

Рис. 6. Черноземи України

Джерело дані Інтерактивної карти ґрунтів України [25]

НУБІП України

За даними Інтерактивної карти ґрунтів України [25] (рис. 5), найбільш розповсюдженими є чорноземи неглибокі лісостепові на лесових породах (слабогумусовані та малогумусні) та чорноземи глибокі на лесових породах

(слабогумусовані, малогумусні карбонатні та вилуговані, середньогумусні карбонатні та вилуговані). На півночі переважають дерново-підзолисті та

оглесні ґрунти (на давньоалювіальних та водисольодовикових відкладах, морені та лесовидних породах), на заході – опідзолені та бурі гірсько-лісові

ґрунти (щебенюваті та гірські остеповілі). Тому підходи до ведення сільського господарства мають регіональні особливості, які відображені у

матеріалах природно-сільськогосподарського районування земель України.

За даними Інтерактивної карти еродованості ґрунтів України [25], спостерігається неоднаковий ступінь еродованості ґрунтів, проте, найбільшого занепокоєння завдають негативні процеси в південній та

східній частині території України (рис. 6). Дані рисунків свідчать про значний прояв ерозійних процесів саме на чорноземній території України.

За радянських часів була запроваджена система заходів, спрямована на боротьбу з розповсюдженням негативних природних процесів, особливе

місце в якій мала система захисних лісових смуг та інших захисних насаджень. Науковообґрунтоване розміщення різного виду лісосмуг

дозволило зменшити темпи прояву ерозійних процесів і, як наслідок, покращити якісний стан земель, особливо сільськогосподарського

призначення. На жаль, сьогодні можна спостерігати великий відсоток знищених та значно пошкоджених польових лісосмуг, що також сприяло

зростанню площ земель, які потребують консервації. Створення захисних лісових смуг і інших захисних насаджень вимагає значних

капіталовкладень, але в майбутньому сприятиме збільшенню доходності малопродуктивних земель.

Забезпечення впровадження оптимальних технологій виробництва та раціонального використання земельних

ресурсів, особливо сільськогосподарських угідь, можливе за умови дієвого

економічного стимулювання власників і користувачів земельних ділянок Земельним кодексом України передбачено, що нормативна грошова оцінка земель використовується для «економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель».

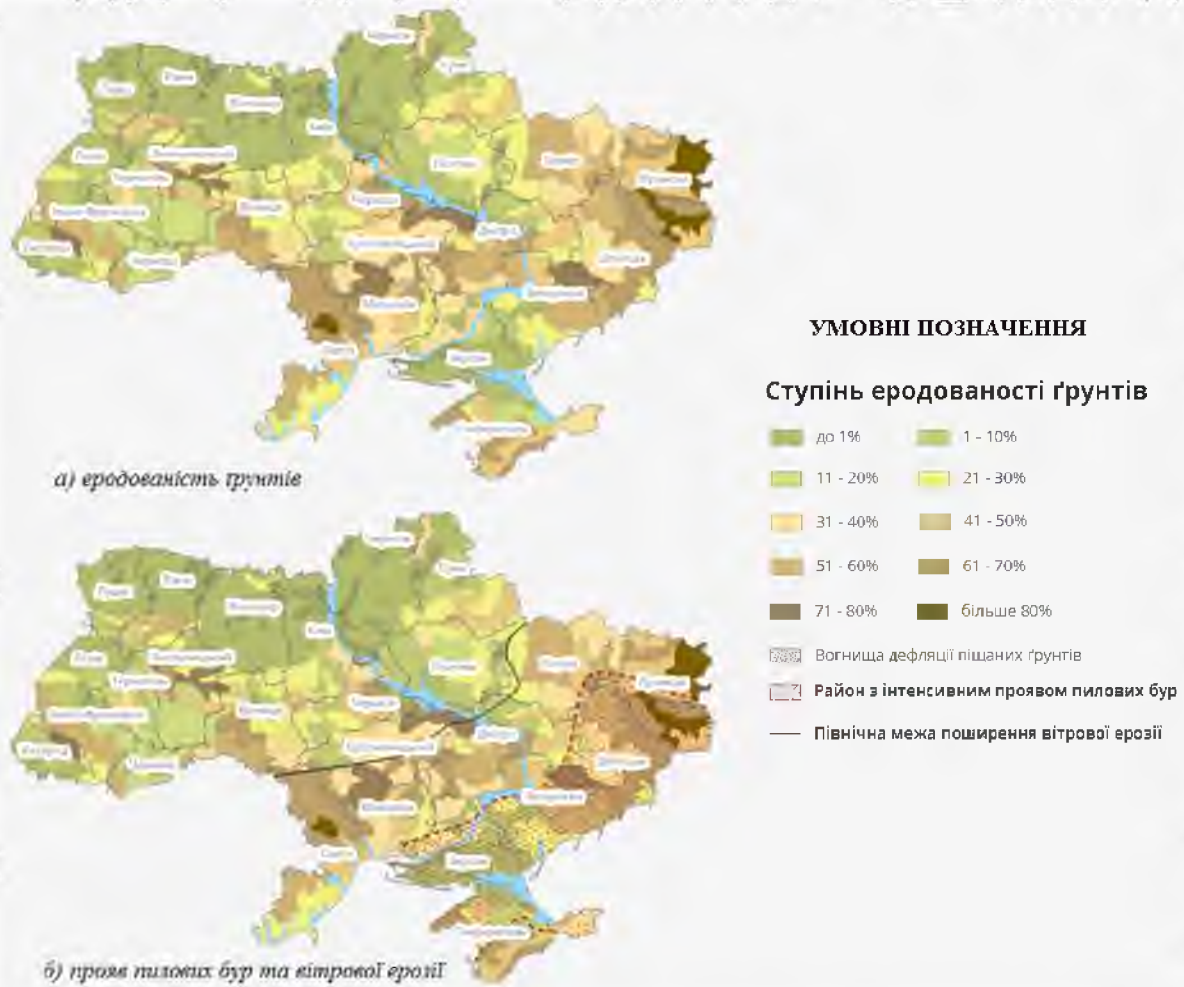

Рис. 7 Еродованість ґрунтів України

Джерело: дані Інтерактивної карти еродованості ґрунтів України [25]

Отже можна виокремити чотири напрями економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель, а саме:

1) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені

загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель»);

2) «виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини»);

3) «звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами»);

4) «компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих і малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини».

Сьогодні в Україні не існує чітко визначеної процедури надання податкових і кредитних пільг землевласникам і землекористувачам, у тому числі розрахунку та встановлення їх розміру. Податковим кодексом

України (ст. 271) визначений діапазон ставки земельного податку для сільськогосподарських угідь (незалежно від їхнього місця розташування)

від 0,3% до 1% від їх нормативної грошової оцінки, з урахуванням коефіцієнта індексації. З метою підвищення зацікавленості власників землі

та постійних землекористувачів до використання земель на основі заходів, спрямованих на покращення, раціональне використання та охорону земель,

доцільно запровадити під час оподаткування класифікацію сільськогосподарських угідь з наступною диференціацією ставок, залежно

від встановлених класів. При цьому враховувати не лише існуючий якісний стан земельних ділянок, а й рівень здійснення природоохоронних заходів

щодо збереження та покращення ґрунтового покриву, та недопущення забруднення ґрунтів. Так, для реалізації першого напрямку здійснювати

економічне стимулювання як землевласників, так і землекористувачів, тобто осіб які безпосередньо реалізують природоохоронні заходи, та враховувати не лише «заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель», а й розробленими та затвердженими проєктами землеустрою, які містять відповідне обґрунтування. Що стосується другого напрямку, то варто зазначити, що за даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастру України) [20], недостатнім є рівень освоєння коштів, які надходять до бюджетів різних рівнів (наприклад, компенсація втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва внаслідок вилучення таких земель) на цілі відновлення стану земель.

У 2020 р. спостерігається покращення ситуації, але «площа земель, що потребують консервації, складає 865,4 тис. га... У стадії консервації перебуває 22,7 тис. га земель... Загальна площа порушених земель складає 143,8 тис. га. Протягом 2019 р. рекультивовано 73,18 га порушених земель, з них понад 75% (55,46 га) становлять сільськогосподарські угіддя. Загальна площа земель, що перебувають у стадії рекультивації, становить понад 7 тис. га. Потребують поліпшення 294,5 тис. га малопродуктивних земель, з яких у 2019 р. поліпшено 340,8 га» [22].

Отже, пряме залучення коштів від власників землі та користувачів для виконання заходів з охорони природи з метою збереження і покращення якості ґрунтового покриву має на меті зменшення негативних процесів та оптимізацію видатків на відновлення державних та комунальних земель.

Враховуючи це, слід розглянути можливість розширення третього напрямку положення про звільнення від плати за земельні ділянки, які перебувають у стані сільськогосподарського освоєння або поліпшення, не тільки згідно з

державними та регіональними програмами, але й на підставі проектів землеустрою, які включають обґрунтування.

Крім того, важливим буде впровадження компенсацій за рахунок бюджетних коштів для власників землі та користувачів, які зазнали втрат доходів через тимчасову консервацію деградованих або малопродуктивних земель не з їх вини, а також для тих ділянок, які рекомендовані для тимчасової консервації, на яких власники землі та користувачі активно вживають заходи для прискорення відновлення родючості цих земель і ліквідації негативних наслідків.

Отже, одним із ефективних шляхів стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в Україні є активне залучення власників та користувачів до процесів, які сприяють збереженню та поліпшенню якості земель. Залучення фізичних та юридичних осіб до сприяє збільшенню обсягів заходів для боротьби з негативними процесами на земельних ділянках і підвищенню рівня відповідальності власників та користувачів за раціональне використання земель.

Також, враховуючи рівень виконання природоохоронних заходів і інвестицій у земельні ресурси, використання пільгової системи оподаткування або тимчасового звільнення від плати за відповідні земельні ділянки може стимулювати власників та користувачів до раціонального використання земель та поліпшення їх якості.

Для малих господарств або тих, де є значний відсоток земель, які втратили родючість та стали малопродуктивними, компенсація з бюджету за зменшення доходів допоможе сприяти впровадженню самостійних заходів щодо поліпшення таких земель. Проте важливо зауважити, що цей механізм може бути ефективним лише за наступних умов:

1. Необхідно проводити інформаційну роботу серед власників землі та тих, хто її використовує, з метою підвищення їхньої свідомості та розуміння важливості цього питання.

2. Потрібно здійснювати систематичний моніторинг витрат та рівня реалізації зазначених заходів.

3. Крім фінансової підтримки, слід надавати наукову та технічну допомогу для ефективного впровадження заходів щодо збереження природи.

Отже, залучення коштів від фізичних та юридичних осіб сприятиме розширенню заходів для протидії негативним процесам і збільшить відповідальність власників землі та користувачів її ресурсами. Бракування рівня впровадження екологічних заходів, включаючи інвестиції, при встановленні податкових пільг, спонукатиме власників та користувачів до раціонального використання земель та підвищення їхньої якості.

Однак важливо зауважити, що успішне впровадження цього механізму потребує комплексного підходу та співпраці різних рівнів влади, громадянськості та бізнесу для поліпшення організаційно-правового фундаменту стимулювання раціонального використання та охорони земель, з метою збереження земельних ресурсів і покращення якості навколишнього середовища для наступних поколінь.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ТА ПРАВОВИХ ПІДХОДІВ ДО ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1 Обґрунтування необхідності економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель у сучасних умовах

У контексті євроінтеграції України, ефективне управління земельними ресурсами виявляється як надзвичайно важливий фактор для досягнення позитивних результатів у впровадженні нових підходів до державного регулювання. Ці нові методи та стратегії спрямовані на забезпечення раціонального використання та збереження земель, а також на створення екологічно безпечних умов для господарської діяльності та життя громадян.

Хоча тривалий процес земельної реформи вже закріпив певні організаційно-економічні засади для нового ринкового земельного порядку, це не дозволило вирішити основні проблеми у сфері земельних відносин, які є складними та постійно змінюються. Багато з поставлених завдань щодо створення системи раціонального використання та охорони земель залишаються невирішеними.

Відсутність чіткої стратегії в сфері земельної політики та відсутність ефективного державного регулювання призвели до політизації земельних питань, ускладнюючи процес передачі земель в користування ефективними суб'єктами. Суспільство продовжує відчувати недоліки в управлінні земельними ресурсами, а невирішені питання у цій сфері спричиняють загострення проблем з раціональним використанням природних ресурсів та сталим розвитком держави та її регіонів.

Відсутній системний підхід до реформування земельних відносин, законотвірчий процес відрізняється розбалансованістю. Законодавча база у

сфері правового регулювання земельних відносин проявляється як неузгоджений масив нормативно-правових актів, передусім підзаконного характеру, які не пов'язані між собою та створюють передумови для виникнення численних колізій [17].

Питання формування державної політики щодо регулювання земельних відносин в Україні, з метою забезпечення ефективного та раціонального використання земель та їх охорони, є актуальним і вимагає негайного вирішення. Ця актуальність виникає з важливості землі як головного компонента національного природного багатства та біосфери.

Земля включає в себе ґрунти та інші природні складові ландшафту, які взаємодіють між собою і забезпечують нормальне функціонування рослин та тварин, життєдіяльність людей і розвиток суспільства. Людина і суспільство в цілому не можуть існувати окремо від землі, оскільки саме вона задовольняє їхні матеріальні, духовні та інші потреби.

Враховуючи надзвичайну важливість землі в усіх галузях економіки, особливо в аграрному секторі, основний закон держави встановлює обов'язковий принцип особливої охорони цього найважливішого компонента біосфери, визнаючи її основним національним багатством.

Потребу в особливій охороні землі як основного національного багатства зумовлює особливість цього специфічного об'єкта та його стан.

У Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р, констатується, що сучасний стан земельних ресурсів переважної частини України можна охарактеризувати як напружений, а подекуди кризовий, з тенденцією до погіршення. Земельні ресурси прискореними темпами деградують, псуються, забруднюються та виснажуються. Особливо загрозливою є прогресуюча деградація та спад родючості ґрунтів – основи біосфери й сільськогосподарського виробництва. Щорічні збитки від основних видів ґрунтової деградації

становлять близько 40–50 млрд. гривень. У результаті така ситуація суттєво ускладнює соціально-економічний розвиток України та її регіонів і негативно впливає на ландшафтне та біологічне різноманіття, здоров'я і умови проживання населення [55].

Стаття 162 Земельного кодексу України, яка має назву «Поняття охорони земель», визначає це поняття таким чином: охорона земель – це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [24]. Як бачимо, поняття «охорона земель» містить достатньо широкий спектр напрямів, у межах яких мають бути реалізовані заходи, спрямовані в кінцевому рахунку на охорону земель. На розвиток принципових положень чинного

Земельного кодексу України як спеціалізованого закону, що має відіграти цементуюче і стабілізуюче значення в структурі вітчизняного земельного законодавства, був прийнятий 19 червня 2003 р. Закон України «Про охорону земель» [52]. Його мета полягає у встановленні правових засад охорони земель для забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей земель, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля. [7].

За висновками спеціалістів, сучасне використання земельних ресурсів в Україні не відповідає вимогам збалансованого природокористування. У результаті надмірної розораності, недостатнього внесення органічних і мінеральних добрив, забруднення земель спостерігається поширення

деградації земельних ресурсів. Проблеми деградації земель та опустелювання останнім часом суттєво актуалізуються. Їх загострення пов'язане зі швидкими темпами зміни клімату, що супроводжується

підвищенням середньорічних температур, повторюваності та інтенсивності

екстремальних погодних явищ, зокрема й посух. Унаслідок деградації

земель протягом 1986–2010 років вміст гумусу зменшився на 0,22 відсотка

і становить 3,14 відсотки. За цей період втрати гумусу в орному шарі

становили 5500 кг на гектар. Щороку з урожаєм сільськогосподарських

культур з кожного гектара безповоротно відчужується 73–135 кг поживних

речовин (азот, фосфор, калій) [1].

Закон України «Про охорону земель» розрізняє «деградацію ґрунтів» та «деградацію земель» [52]. Деградацією ґрунтів Закон вважає погіршення

корисних властивостей та родючості ґрунту внаслідок впливу природних та

антропогенних факторів (ст. 1). Водночас деградація земель є природним

або антропогенним спрощенням ландшафту, погіршенням стану, складу,

корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із

землею природних компонентів. Так само ґрунтознавці під терміном

«деградація» розуміють сукупність природних і антропогенних процесів,

що викликають зміни у функціях ґрунтів, призводять до кількісного і

якісного погіршення їхнього складу, властивостей, режимів і природно-

господарської цінності [10]. Проблема деградації земель на фоні зростаючої

загрози глобальної екологічної кризи на початку XXI сторіччя займає

провідне місце у світі. Актуальність та важливість її визначається тим, що

не можна зберегти рослинний та тваринний світ, чисту воду і атмосферне

повітря без збереження родючості ґрунтового покриву та подолання

процесів деградації. Ці процеси унеможливають нормальне

функціонування біосфери та впливають на стан довкілля.

За даними Міжнародного наукового центру «Глобальна оцінка

деградації ґрунтів» до різних видів деградації схильні понад 2 млрд га

ґрунтів, із них 55,6 % – за рахунок водної ерозії, 27,9 % – вітрової ерозії (дефляції); 12 % – хімічних факторів; 4,2 % – фізичних (ущільнення, підтоплення та ін. За наявності такої ситуації за прогнозами вчених через

120 – 150 років на планеті може бути повністю зруйнований родючий шар

ґрунту [11]. Про можливість виникнення деградаційних процесів в межах конкретних земельних ділянок можна говорити при розміщенні, проектуванні, будівництві та введенні в дію об'єктів, які негативно

впливають на стан земель. Це має місце, наприклад, при добуванні корисних копалин, будівництві очисних споруд, меліоративних систем та

інших об'єктів із порушенням вимог земельного законодавства, затвердженої містобудівної документації та документації із землеустрою, що призводить до ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного

засолення, переосушення, ущільнення, псування і забруднення земель,

засмічення відходами та інших негативних процесів на конкретній земельній ділянці, а також на суміжних земельних ділянках, що зумовлює необхідність встановлення обмежень (обтяжень) використання земель.

Свого часу розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня

2016 р. № 271-р затверджений Національний план дій щодо боротьби з

деградацією земель та опустелюванням, у складі якого передбачено:

розроблення проекту Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості», розроблення проектів постанов Кабінету Міністрів України

«Про нормативи якісного стану ґрунтів», «Про внесення змін до Порядку

збирання, використання, поширення інформації про опустелювання та деградацію земель», «Про утворення Координаційної ради з питань

боротьби з деградацією земель та опустелюванням», розроблення проекту

Концепції реформування державної системи моніторингу навколишнього

природного середовища, а також розроблення проекту наказу Міністерства

«Про затвердження порядку формування та ведення реєстру постів (пунктів, станцій моніторингових ділянок) спостереження за об'єктами

довкілля, урахуванням потреб забезпечення інформацією про деградацію земель, опустелювання та посухи».

Серед заходів, які передбачені Національним планом дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, виокремлюється:

- а) проведення ґрунтово-агрохімічного обстеження та агрохімічної паспортизації земельних ділянок сільськогосподарського призначення;
- б) проведення суцільних ґрунтових обстежень земель України;
- в) забезпечення належного функціонування і вдосконалення системи раннього сповіщення, моніторингу та довгострокового прогнозування посух, а також державної мережі гідрометеорологічних спостережень, системи моніторингу земель та ґрунтів та ін.

Зазначимо, що Постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. № 20 було створено Координаційну раду з питань боротьби з деградацією земель та опустелюванням, яка мала бути тимчасовим (створеним до 2021 р.) консультативним органом Кабінету Міністрів України. Основними завданнями Координаційної ради визначалися наступні:

- а) координація дій органів виконавчої влади;
- б) підготовка пропозицій та рекомендацій щодо підвищення ефективності формування і реалізації державної політики та забезпечення наукового супроводження;
- в) залучення та використання відповідних ресурсів міжнародної технічної допомоги, підготовка пропозицій і рекомендацій щодо співробітництва з міжнародними організаціями, програмами і фондами. Означений адміністративний орган мав сприяти впровадженню Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, а також досягнення цілей, затверджених резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. № 70/1 «Перетворення нашого світу: порядок денний сталого розвитку на період

до 2030 р.». Видається, що створення Координатної ради має позитивний характер, з огляду на потенціал України до виробництва сільськогосподарської продукції та пов'язаною з цим проблемою

виснаження земель. Слід зазначити, що реалізацію національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, планувалось здійснити протягом 2016–2020 років. Але, на жаль, заходи, що входять до складу названого плану, залишаються й досі нереалізованими.

В сучасній науковій літературі слушно зауважується, що безсистемне, нерациональне, виснажливе й «хижацьке» використання сільськогосподарського земельного фонду України як за радянських часів, так і в період незалежності України спричинило настання масштабної і нечуваної деградації ґрунтового покриву [56, 57].

В умовах посилення техногенного навантаження на довкілля, зокрема на земельні ресурси, відбувається стрімке погіршення їх якісного стану. Так само негативні процеси, якими характеризується сучасний стан земель, спричиняють негативний вплив на розвиток суспільства та негативно впливають опосередковано на зміну клімату, певною мірою стримуючи розвиток суспільства шляхом знищення результатів людської праці, уповільнення розвитку продуктивних сил. Подальше неконтрольоване та безвідповідальне використання земельних ресурсів, без урахування потреб та особливостей існування усього живого на планеті становить серйозну загрозу для всього суспільства. Отже, з метою збереження земельних ресурсів для нинішнього та майбутніх поколінь слід виходити з біосфероцентричної парадигми взаємодії людини та природи. На зміну антропоцентричної парадигми природокористування має прийти біосфероцентрична парадигма взаємодії людини та природи [60].

Інтенсивний характер використання земель, зумовлений вимогами науково-технічного прогресу, різноманіття видів антропогенного впливу на землю й особлива роль землі як важливого компонента довкілля, значною мірою, що

впливає на його стан та стан окремих видів природних ресурсів, актуалізує потребу розроблення та реалізації низки заходів із постійного контролю за її станом. Зазначимо, що відновлення стану деградованих,

малопродуктивних та техногенно забруднених земель повинно набувати системного характеру та забезпечуватися належним бюджетним

фінансуванням. Очевидним є забезпечення дієвої реалізації положень законодавства щодо відновлення земель шляхом внесення до нього

відповідних змін, а також прийняття нових нормативноправових актів у зазначеній сфері. Законодавець має унормувати реалізацію відповідних

заходів відновлення земель носіями земельних прав, які повинні належним чином виконувати відповідні обов'язки, покладені на них. Це стосується і

виконання обов'язків іншими суб'єктами, через дії яких відбулася втрата первісного якісного стану земельних ділянок, порушення їх рельєфу. При

цьому видається необхідним як посилення відповідальності цих суб'єктів у зазначеній сфері, так і створення та забезпечення функціонування

належного механізму стимулювання власників земельних ділянок та землекористувачів до своєчасного відновлення земель.

Сучасний стан законодавчої бази у сфері попередження деградації та усунення її наслідків шляхом відновлення деградованих земель

характеризується переважно декларативними положеннями. Це свідчить про недосконалість такого законодавства, яке потребує суттєвих змін.

Важливими чинниками, що викликають необхідність удосконалення

законодавчої бази у зазначеній сфері, виступають: значні темпи техногенного забруднення земель; низька ефективність економічного

стимулювання своєчасного відновлення земель власниками і землекористувачами; недосконалість державного контролю за

використанням та охороною земель; інтенсивний розвиток деградаційних процесів та значних площ існування деградованих, малопродуктивних та

техногенно забруднених земель тощо. Серед пріоритетних напрямів, які

мають забезпечувати відновлення деградованих, техногенно забруднених та малопродуктивних земель, слід виокремлювати, окрім удосконалення правової бази відновлення земель, розробку підходів щодо відновлення

земель; сприяння процесам зниження рівня деградації та опустелювання земель; розробку плану першочергових дій; удосконалення міжнародної співпраці в зазначеній сфері.

Відновлення земель, як обґрунтовано вважають в сучасній науковій літературі, є системою заходів, спрямованих на відновлення первісного стану земель, утраченого через дію антропогенних або природних факторів, здатності виконання ними певних функцій, які випливають з їх основного цільового призначення шляхом здійснення, наприклад, рекультивациі порушених земель, консервації деградованих і малопродуктивних земель та їх меліорації [59]. Якщо основна мета відновлення якісного стану,

наприклад, земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення зводиться до відновлення родючості ґрунтів або відновлення їх продуктивності, то відновлення земель несільськогосподарського

призначення полягає у відновленні їх здатності виконувати відповідні функції (оздоровлювальні, рекреаційні, природоохоронні та ін.). Викладене свідчить про необхідність удосконалення нормативно-правової основи охорони всіх без винятку земель та ґрунтів. Існуюча нормативно-правова

база вже не забезпечує належних умов для повної і всебічної реалізації вимог щодо охорони земель. Чинне законодавство потребує внесення змін і доповнень, спрямованих на удосконалення правового механізму охорони

земель. За відсутності створеної належної інформаційної бази у зв'язку з недостатнім фінансуванням фактично гальмується створення

Національного земельного банку даних про стан земель України.

Потребують законодавчого унормування відносини, які стосуються прогнозування та програмування використання й охорони земель.

Видається доцільним передбачити й здійснювати комплексне правове

регулювання цих відносин у сукупності з правовою регламентацією відносин щодо планування використання та охорони земель. У зв'язку з тенденцією до розширення площ деградованих земель в Україні буде

доречним порушення питання про підсилення відповідальності осіб, винних у виникненні деградаційних процесів, неусуненні їх наслідків та ін.

Реалізація конституційного положення про те, що земля, як основне національне багатство, яке перебуває під особливою охороною держави,

залежить від здатності останньої створити ефективний механізм протидії земельним правопорушенням. Як відомо, земельне законодавство не

містить вичерпного арсеналу заходів, які б впливали на правопорушників. У зв'язку з цим заходи боротьби з порушниками земельного законодавства

знаходять своє віддзеркалення в нормах інших галузей законодавства. Так, згідно зі ст. 211 Земельного кодексу України, громадяни та юридичні особи,

які вчинили порушення земельного законодавства, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до

спеціального галузевого законодавства. Наведені положення мають відсильний характер, що зумовлює необхідність звернення до джерел

цивільного, адміністративного або кримінального права. Проте узагальнення та системний аналіз правозастосовної практики

використання відповідних, наприклад, адміністративно-правових та кримінальноправових заборон та відповідних санкцій свідчить про їхню

відносно невисоку ефективність. Це насамперед пов'язано із недосконалістю вітчизняного законодавства в царині юридичної охорони

земельних ресурсів від негативного антропогенного впливу. У складі порушень земельного законодавства, вчинення яких

зумовлює настання юридичної відповідальності, ст. 211 Земельного кодексу України називає й неухання сільськогосподарських угідь та інших

земель, їх забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами.

невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням; невиконання вимог знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту та ін.

Псування сільськогосподарських угідь та інших земель як окреме порушення земельного законодавства включає до свого складу порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проектних рішень, погоджених та затверджених у встановленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, і тими, які скидаються в атмосферу, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог установленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість. На відміну від псування

сільськогосподарських угідь та інших земель, забруднення останніх пов'язане з понаданням до їхнього складу хімічних та радіоактивних речовин і стічних вод, засмічення промисловими, побутовими та

іншими відходами. Ідеться про накопичення в ґрунтах і ґрунтових водах унаслідок антропогенного впливу пестицидів і агрохімікатів, важких металів, радіонуклідів та інших речовин, вміст яких перевищує природний фон, що призводить до їх кількісних і якісних змін. У літературі слушно наголошується, що накопичення в поверхневому ґрунтовому шарі промислових відходів, добрив, інших небезпечних речовин, матеріалів їх сполук тощо сприяє утворенню штучних біогеохімічних площ земель зі зміненим біохімічним складом і властивостями [35].

Як можна побачити, закон фактично не передбачає відповідальності осіб, винних у виникненні безпосередніх деградаційних процесів.

Водночас, наприклад, за неухання земель як один із результатів їхньої деградації встановлена адміністративна (ст. 52 Кодексу України про адміністративні правопорушення) або кримінальна (ст. 239 Кримінального

кодексу України) відповідальність залежно від ступеня та характеру суспільної небезпеки протиправного діяння. Псування земель – правопорушення, при скоєнні якого стан зіпсованих земель такий, що не

виключає можливості їх ефективного використання за цільовим призначенням. Водночас практика свідчить, що непоодинокими є випадки, коли погіршення якісного стану земель взагалі унеможливує їх ефективне використання за цільовим призначенням, тобто йдеться

фактично про деградовані землі. Їх ефективне використання за призначенням неможливе. Вони можуть з урахуванням їх стану та фактичних обставин використовуватись лише із зміною цільового призначення, яка має здійснюватися в установленому порядку. Конституція

України закріплює обов'язок держави гарантувати екологічну безпеку й підтримувати екологічну рівновагу на всій її території, долати наслідки

планетарної Чорнобильської катастрофи, зберігати генофонд Українського народу. Успішна реалізація названих конституційних принципів можлива лише за умови докладання адекватних зусиль із боку кожного громадянина

держави й усього суспільства загалом. Неабияку роль у цій справі відіграють норми, які мають забезпечувати належну охорону довкілля та його складники.

Впливаючи на стан довкілля в цілому й створюючи екологічну небезпеку, такі діяння порушують права й інтереси землевласників і землекористувачів, погіршують економічні показники господарювання

загалом. Кримінальний кодекс України містить норми, якими передбачено кримінальну відповідальність за низку посягань на земельні ресурси. Йдеться, зокрема, про частини 1 і 2 ст. 197-1 «Самовільне зайняття

земельної ділянки та самовільне будівництво», статті 239 «Забруднення або псування земель», 239-1 «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом

(поверхневим шаром) земель», 239-2 «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах», 254 «Безгосподарське

використання земель». Існують також інші кримінально-правові заборони, якими передбачається відповідальність за посягання як на довкілля в цілому, так і на земельні ресурси, зокрема, якими опосередковано

порушуються відносини у сфері охорони, раціонального використання й

відтворення земельних ресурсів (наприклад, це кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачено статтями 236 «Порушення правил екологічної безпеки», 237 «Невжиття заходів щодо

ліквідації наслідків екологічного забруднення», 240 «Порушення правил охорони або використання надр», 252 «Умисне знищення або пошкодження

територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» та ін.) Чинне законодавство містить також інші склади

кримінальних правопорушень, розміщені в інших розділах Особливої частини Кримінального кодексу України, де фігурують земельні ресурси як

предмет кримінального правопорушення.

Окремої уваги заслуговує оцінка якості й ефективності кримінально-правової охорони земельних ресурсів з урахуванням

проведення в Україні земельної реформи, спрямованої на зміни в земельних правовідносинах, напередгляд ставлення до земельних ресурсів не тільки як

до об'єкта відносин земельної власності й сільськогосподарської діяльності, а й як до елемента довкілля, що перебуває в постійній взаємодії

з усіма іншими елементами єдиної екологічної системи. Одним із правових наслідків такої реформи є необхідність криміналізації окремих форм

кримінальних практик, спрямованої на охорону, раціональне використання й відтворення земельних ресурсів. Водночас країні поки що бракує чітко

окресленої та цілеспрямованої державної політики запобігання і протидії злочинності у сфері земельних правовідносин. Вагомим негативним

чинником означеного виступає наявність суттєвих прогалин, багатьох застарілих і практично не діючих норм у галузі забезпечення правопорядку

й протидії кримінально-протиправним проявам у земельних відносинах. Наведене також зобов'язує вчених-теоретиків і практиків більш ґрунтовно підходити до вирішення наведених вище проблем із метою їх подальшого усунення.

3.2 Удосконалення системи економічного стимулювання землекористування

Розбудова аграрного сектора України, передбачає стає землекористування, котра залежить від ефективності відтворювальних процесів в аграрних підприємствах. Одним із складових аграрного ресурсного потенціалу є земельні ресурси, раціональне використання яких можна розглядати крізь призму відтворення родючості ґрунтів. Головною причиною деградації ґрунтів є домінування незбалансованої дефіцитної системи землеробства в Україні, через що найродючіші у світі чорноземи перетворюються на ґрунти із середнім рівнем родючості й продовжують погіршуватися, а врожаї останніх років здебільшого є результатом вичерпування природної родючості й збіднення її потенційної частини [7]. При цьому 79% прибутку в сільському господарстві України одержують за рахунок природної родючості й лише 21 % є результатом запровадження технологій [41].

Разом із ним відбувається «екологічне проїдання» прибутку, оскільки збитки від зниження родючості ґрунтів близькі, а в окремі роки вищі за прибуток, що одержують аграрні підприємства України від реалізації продукції. Так, за розрахунками фахівців, у 2010 р. з 18,5 млн. га ріллі, на якій вирощували основні групи культур, безповоротно втрачено: 2,38 млн. т азоту, фосфору та калію на суму понад 23,0 млрд. грн. і 8,2 млн. т гумусу

на суму 16,3 млрд. грн. Проте це вартість лише добрив, але не враховано витрати на їх перевезення, внесення, заробітну плату, амортизацію, паливо тощо [3].

Усвідомлення необхідності попередження і усунення деградаційних явищ на сільськогосподарських землях, мінімізація економічних втрат в галузі вобумовили розвиток інструментальної бази раціонального використання земельних ресурсів в кінці XX століття.

Інструменти стимулювання раціонального використання та охорони земельних ресурсів можна поділити на стимулюючі та примусові. До стимулюючих належать: пільгове кредитування та оподаткування; звільнення від сплати за земельні ділянки, які перебувають у стані сільськогосподарського освоєння і під час поліпшення їх стану; компенсація витрат і втрати доходів через консервацію земель; надання державою субсидій і дотацій господарствам, які проводять землеохоронні заходи; вдосконалення цінової політики щодо продажу екологічно безпечної продукції.

Примусові важелі включають: платність землекористування; додаткове оподаткування використання екологонебезпечних засобів і заходів; збори за забруднення навколишнього середовища, в тому числі погіршення якості ґрунтів, штрафні санкції за порушення принципів екологорівноваженого землекористування; викуп права на забруднення (екологічна ліцензія) та екологічне страхування [33].

Закріплені у Земельному кодексі України норми визначають регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі виконання комплексу економічних заходів з метою забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель. Застосування економічних важелів впливу на поведінку юридичних та фізичних осіб, як суб'єктів земельних правовідносин, спрямоване, насамперед, на позитивне виконання ними обов'язків

власників землі й землекористувачів щодо підвищення родючості ґрунтів та збереження корисних властивостей землі. Водночас органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані створювати такі економіко-

правові умови, які б спонукали власників землі і землекористувачів добровільно, без будь-яких засобів примусового впливу на їх діяльність, брати безпосередню участь у виконанні заходів, пов'язаних з раціональним використанням та охороною земель за ринкових умов.

На сьогодні найбільш поширений метод економічного стимулювання – це платежі, пов'язані з компенсацією втрат, спричинених вилученням земель з сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва. Загальні особливості деяких підходів наведені в таблиці 2.

Механізм фінансово-економічного заохочення землекористувачів до здійснення землеохоронних заходів ґрунтується на системі методів прямого та побічного стимулювання. Система прямого економічного стимулювання повинна базуватися на безпосередньому субсидуванні та охоплювати такі основні методи (табл.2).

Таблиця 2.

Система прямого економічного стимулювання землекористування та здійснення землеохоронних заходів

Заходи	Методи стимулювання
Противерозійний обробіток ґрунту	Погектарні виплати за проведення противерозійних агротехнічних заходів на сільськогосподарських угіддях
Створення полезахисних лісосмуг	Щорічне відшкодування не одержаного доходу з площ угідь, зайнятих насадженнями Компенсація витрат на створення та догляд за насадженнями до змикання крон
Створення насаджень вздовж берегів річок, водойм, в ярах і балках	Компенсація витрат на створення насаджень
Проведення хімічної меліорації ґрунтів	Відшкодування витрат на придбання меліорантів (вапно- та гіпсовмієних матеріалів) та виконання меліоративних робіт
Підвищення родючості земель	Періодичні виплати за приріст родючості ґрунтів

Подібна система економічного стимулювання природоохоронних заходів повинна розвиватися на основі пільгового режиму оподаткування, різних видів пільгового кредиту, інших методів, які дають змогу виконувати роботи без виділення коштів з бюджету, за рахунок накопичення сільськогосподарськими товаровиробниками власних ресурсів [7]. Різні види податкових пільг та пільгового кредиту впроваджуються у межах податкової та кредитно-фінансової політики, для стимулювання інвестиційної активності сільськогосподарських товаровиробників щодо використання сучасних науково-технічних досягнень з метою заміни старої, екологічно деструктивної, і впровадження нової, природоохоронної та ресурсозберігаючої технічної бази та технологій виробництва, а також для створення природоохоронної інфраструктури. Реалізація податкового стимулювання землеохоронної діяльності на практиці можлива за допомогою таких конкретних методів (рис. 8):

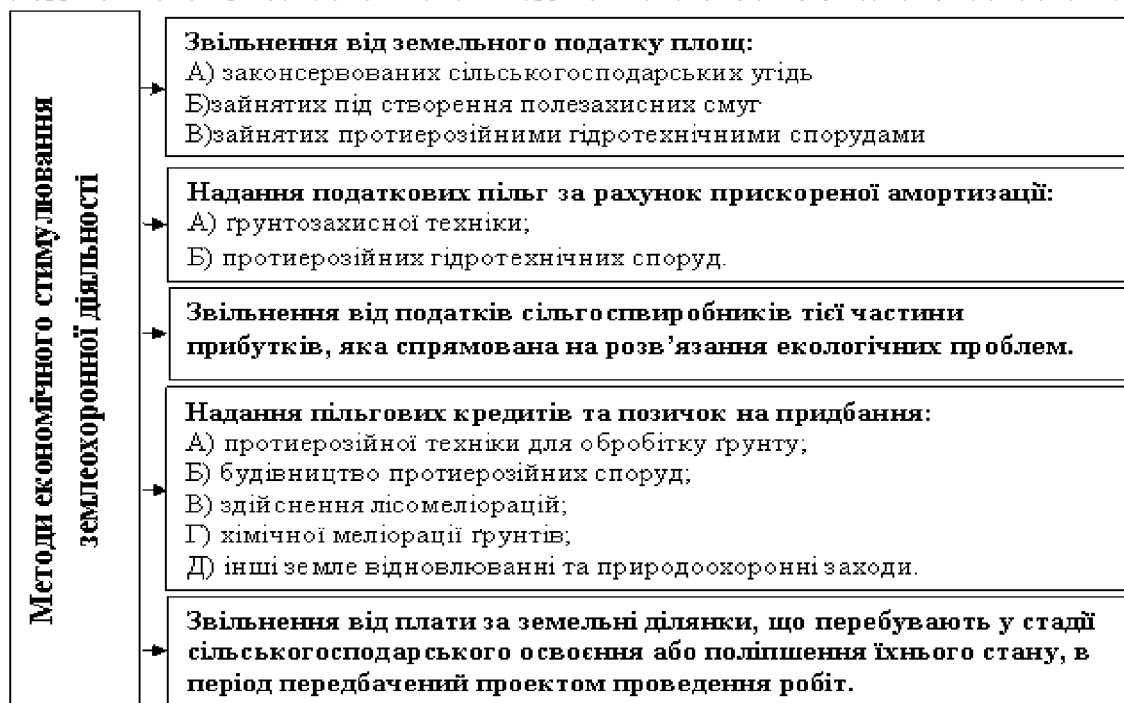

Рис. 8. Методи економічного стимулювання

Здійснення природоохоронних заходів вимагає витрат, але їх нездійснення також тягне за собою витрати. З економічної точки зору реалізація землеохоронних заходів дозволить забезпечити високопродуктивне виробництво, підвищити родючість ґрунтів, відновити корисні властивості ґрунту та зменшити витрати на господарювання.

Хоча розв'язання проблеми зниження родючості сільськогосподарських угідь є ключовим завданням як для держави, так і для органів місцевого самоврядування. Про це свідчать наявність як загальнодержавної, так і цілого ряду місцевих програм розвитку земельних відносин. Але в останні роки в нашій державі повністю відсутнє фінансування заходів з охорони ґрунтів.

3.3 Інноваційні підходи та інструменти стимулювання раціонального використання та охорони земель

Детальне вивчення складових економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель у напрямку їх практичного застосування, дозволило виявити суттєві проблеми пов'язані з їх реалізацією.

Охарактеризуємо кожен зокрема.

1. Надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель. Важливою умовою для її реалізації є передусім факт наявності таких програм, якими передбачається впровадження екологічно безпечних технологій господарювання та заходи щодо раціонального використання та охорони

земель. Що стосується податкових пільг, то податковим законодавством України передбачене надання незначних пільг щодо сплати податку на прибуток підприємств та пільг зі сплати земельного податку, що за певних умов можуть використовуватися особами, які здійснюють землеохоронні

заходи (ст. 9, 10 Податкового кодексу України (далі – ПКУ)). Зокрема, за сільськогосподарські угіддя виведені під тимчасову консервацію або ж перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння земельний податок не сплачується (п. 1.2 ст. 283 ПКУ) [7]. У цій відповідності існує потреба у

внесенні змін до законодавства стосовно ефективнішого функціонування податкових пільг та передбачити: 1) при наданні пільги мають диференціюватися ставки оподаткування, 2) при звільненні господарюючого суб'єкта від сплати податку існує потреба у визначенні

терміну дії пільги, що надається; 3) пільга має бути екологічно та соціально спрямованою. Попри це, варто було б за здійснення землеохоронної діяльності окрім звільнення від сплати податку надавати «податковий кредит» під яким розуміємо термінове відтермінування податку, що

сплачується підприємством до бюджету в календарному році. Йдеться про такий механізм податкового стимулювання який надаватиме суб'єкту господарювання можливість отримувати податкові кошти за рахунок зменшення оподаткованого прибутку на відсоток від вартості впроваджених природоохоронних заходів. Завдяки такому підходу із часом надані кошти будуть повернуті у значно більшому обсязі. З приводу

кредитних пільг, то на даний час законодавство не передбачає механізму пільгового кредитування громадян та юридичних осіб, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель. Потреба у розробці такого

механізму існує. Його основою має стати надання коштів державного бюджету на зворотній безоплатній або частково оплатній основі

програмами використання і охорони земель. Потреба у розробці такого механізму існує. Його основою має стати надання коштів державного бюджету на зворотній безоплатній або частково оплатній основі

відповідним суб'єктам господарювання для здійснення заходів відповідно з програмами використання і охорони земель.

Розглядаючи кредитування як інструмент стимулювання раціонального землекористування маємо розробити механізм, за яким

пільгові кредити аналогічно податковим пільгам надаватимуться за зниженими ставками за екологічною спрямованістю (приміром, за застосування біологічних методів агрикультури, ведення ґрунтозахисного

обробітку земель, вдосконалення структури сільськогосподарських угідь і посівних площ тощо). Постановою КМ України від 24.05.2004 № 666 «Про

створення Державного фонду стимулювання і фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища» затверджено Положення про Державний фонд стимулювання і фінансування заходів з охорони

навколишнього природного середовища. Цим фондом мають виділятися кошти на заходи з охорони навколишнього природного середовища, на

проведення наукових досліджень у цьому напрямку та заходи, пов'язані із запровадженням економічного механізму забезпечення охорони

навколишнього природного середовища коштом Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі державного

бюджету та інших коштів, визначених бюджетом на відповідні цілі.

Згідно розпорядження КМ України від 09.12.2020 № 1541-р «Про виділення коштів Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів» урядом

виділено 89177,1 тис. гривень (у тому числі 40,0 тис. гривень – для Державної екологічної інспекції), з них видатки споживання – 645,84 тис.

гривень, видатки розвитку – 88531,26 тис. гривень за програмою 2701270 «Здійснення природоохоронних заходів, зокрема з покращення стану

довкілля» для зміцнення матеріальнотехнічної бази та виконання інших природоохоронних заходів за рахунок залишку коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, який утворився станом на

1 січня 2020 року [31].

Доречно було б створити Фонд для залучення інвестицій у у сільське господарство, який здешевлював би кредити комерційних банків при забезпеченні виконання певних умов, а саме: 1) грошова компенсація

проектів, які цілком відповідають вимогам програми; 2) одноразова підтримка виконання проекту; 3) фінансова підтримка не може надаватися тим суб'єктам, які мають неврегульовані зобов'язання перед державою. У цій відповідності має гарантуватися погашення позички до 50% кредиту – у

разі його погашення за два роки; до 70% – за умови погашення упродовж п'яти років та до 85% – термін погашення сягає понад п'ять років. Фонд виплачує за позичальника обумовлену частину відсотка. 2. Виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх

вини. Це найефективніший вид економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель. Йдеться про надання коштів за фактом погіршення земель не з вини суб'єктів господарювання, що здійснюють поліпшення (п. «б» ч. 1 ст. 205 ЗКУ), але кошти визначено виділяти лише на відновлення земель. Доцільніше було б врахувати й землі стан яких не

погіршувався та вказати на можливість стимулювання будь-якого виду поліпшень. На підставі наказу Міністерства аграрної політики України та Міністерства фінансів України (нині – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України) «Про затвердження Порядку використання коштів Державного бюджету України на оплату робіт з докорінного поліпшення земель» від 27.02.2002 № 58/136 визначається порядок їх використання. Порядком передбачено, що розподіл коштів між підприємствами відбувається за рішенням конкурсних комісій (п. 2.1).

Головним розпорядником коштів, що виділяються з державного бюджету, є наразі Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [44]. Бюджетні кошти на оплату робіт з докорінного поліпшення земель згідно Порядку використовуються виключно на

Головним розпорядником коштів, що виділяються з державного бюджету, є наразі Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [44]. Бюджетні кошти на оплату робіт з докорінного поліпшення земель згідно Порядку використовуються виключно на

Головним розпорядником коштів, що виділяються з державного бюджету, є наразі Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [44]. Бюджетні кошти на оплату робіт з докорінного поліпшення земель згідно Порядку використовуються виключно на

Головним розпорядником коштів, що виділяються з державного бюджету, є наразі Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [44]. Бюджетні кошти на оплату робіт з докорінного поліпшення земель згідно Порядку використовуються виключно на

Головним розпорядником коштів, що виділяються з державного бюджету, є наразі Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [44]. Бюджетні кошти на оплату робіт з докорінного поліпшення земель згідно Порядку використовуються виключно на

проведення хімічної меліорації ґрунтів, до складу яких входять роботи з виготовлення проєктно-кошторисної документації та проведення вапнування і гіпсування ґрунтів, в оплату яких включається вартість меліорантів, витрати на транспортування і внесення їх у ґрунт.

Обґрунтуванням для визначення земельних масивів, на яких необхідно провести хімічну меліорацію ґрунтів, є матеріали суцільної агрохімічної паспортизації земель останнього туру обстеження. У разі потреби може проводитися додаткове обстеження. Аграріям в держбюджеті на 2021 рік заклали 4,5 млрд гривень підтримки, проте чітко визначений обсяг коштів

для громадян та юридичних осіб для відновлення стану земель, порушених не з їх вини відсутній [14]. Виділення коштів місцевого бюджету може регулюватися на регіональному та місцевому рівні. Переважна більшість

видатків місцевих бюджетів, на які витрачаються кошти урядових субвенцій та дотацій мають покриватись власними доходами місцевих бюджетів [15]. Звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами. Законом України «Про охорону

земель», зокрема статтею 27 визначено, що держава має економічно стимулювати власників землі та землекористувачів за здійснення заходів із охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів шляхом їх звільнення від плати за землю. Йдеться про земельні ділянки, на яких

ведуться меліоративні роботи, роботи пов'язані з рекультивацією земель, виведення земель під консервацію та інші роботи пов'язані з охороною земель на період тимчасової консервації, будівництва і сільськогосподарського освоєння земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою. Законом передбачена й компенсація

сільськогосподарським товаровиробникам недоодержаної частки доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель. Кошти витрачені власниками земель та

землекористувачами на покращення екологічного стану земель, підвищення родючості ґрунтів мають компенсуватися з Державного бюджету України, місцевих бюджетів відповідно до загальнодержавних і регіональних програм охорони земель. Проте реалізувати цю складову не

можливо, бо звільнення від плати за землю земельних ділянок, що перебувають у стадії поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами.

Закону України «Про охорону земель» не передбачене у Податковому кодексі України.

4.. Компенсація з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини. Власникам землі

– сільськогосподарським товаровиробникам має бути компенсована недоодержана внаслідок консервації земель частка доходу, що передбачено ст. 27 Закону України «Про охорону земель» [8]. Йдеться про рентний дохід, який міг би бути одержаний землекористувачем за звичайних обставин. Компенсацію недоодержаної частки доходу внаслідок консервації

деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель можна проводити за рахунок коштів, передбачених на вказані цілі державним і місцевим бюджетами. Такі компенсаційні дії мають здійснюватися для земельних ділянок чи їх частин наданих для ведення селянського

(фермерського) господарства та іншого товарного сільськогосподарського виробництва. Компенсацію недоодержаного доходу здійснює розпорядник бюджетних коштів, за погодженням із Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру або її територіальними органами укладає

із сільськогосподарськими товаровиробниками договір про компенсацію про виділення бюджетних коштів для компенсації недоодержаної частки доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель. Кожна із перелічених складових

економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель може реалізовуватися на підставі здійснення власниками землі та землекористувачами природоохоронних заходів. Отже, господарюючі

суб'єкти мають економічно стимулюватись за конкретні, зрозумілі їм і суспільству заходи, що проводяться за їх кошти, до яких належать [9]:

- впровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурномеліоративною організацією території;

- будівництво, розширення та реконструкція протиерозійних, гідротехнічних, протикарстових, берегозакріплювальних, протизсувних, протиобвальних, протилавиинних і протиселевих споруд, а також проведення заходів з захисту від підтоплення і затоплення, направлених на запобігання розвитку небезпечних геологічних процесів, усуненню або зниженню до допустимого рівня

їх негативного впливу на території і об'єкти;
- проведення заходів щодо хімічної меліорації ґрунтів;
- здійснення заходів щодо упорядкування орних земель шляхом

виведення з їх складу водоохоронних зон, ерозійно небезпечних та інших не придатних для розорювання угідь;

рекультивация територій полігонів твердих побутових відходів;

- рекультивация порушених земель та використання родючого шару ґрунту під час проведення робіт, пов'язаних із порушенням земель;
- заходи, пов'язані з відтворенням лісів, створенням нових та

реконструкцією існуючих полезахисних лісових смуг та інших захисних насаджень на деградованих, малопродуктивних та ерозійно небезпечних землях і вздовж поверхневих водних об'єктів,

- засипка і виположування ярів, балок з одночасним їх дренажуванням;

тераєування крутих схилів;

- консервація деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель;

НУВБІП УКРАЇНИ

поліпшення малопродуктивних земельних угідь;
проведення обстеження ґрунтів;
- розроблення технологій, обладнання та здійснення заходів для

НУВБІП УКРАЇНИ

- очищення, відновлення забруднених земель, а також земель,
засмічених промисловими, побутовими та іншими відходами,
відновлення степових, лучних, водно-бологних та інших
антропогенно змінених природних ландшафтів, створення і

відновлення сіножатей та пасовищ.

НУВБІП УКРАЇНИ

Вище наведені заходи увійшли до переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затвердженого Постановою КМУ України від 17.09.1996 р. № 1147 «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» із поточною редакцією від 15.02.2019 року.

НУВБІП УКРАЇНИ

Застосування економічних стимулів здійснення власниками землі та землекористувачами природоохоронних заходів має регулюватись передусім на державному рівні. В законодавстві мають чітко визначатись джерела, підстави, порядок виплати компенсаційних виплат та їх розмір за впровадження цих заходів у кожному випадку зокрема. Завдяки правильному поєднанню параметрів регулятора та інструментів господарюючі суб'єкти сумлінно дотримуватимуться вимог екологічної безпеки у землекористуванні. Має запрацювати й система спільних фондів відновлення, відтворення та охорони земель сільськогосподарського призначення. Лише за таких умов компенсаційний механізм можливо реалізувати з віддачою в повній мірі.

НУВБІП УКРАЇНИ

У загальному, перспектива розвитку економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель полягає в наступному:
екологічні податки та штрафи. Введення екологічних податків на недбале використання землі або на деградацію природних ресурсів, а також штрафів за незаконну рубку лісу або інші порушення екологічних норм.

платежі за екосистемні послуги (Payment for Ecosystem Services, PES).

Встановлення системи компенсації для власників землі та сільськогосподарських підприємств за збереження та відновлення

природних екосистем, які надають користь суспільству, таку як очищення

води або збереження біорізноманіття. Торговля викидами CO₂.

Створення ринку для торгівлі квотами викидів CO₂, які пов'язані з землекористуванням, спонукає підприємства до зменшення викидів та

збереження лісових масивів. Використання сучасних технологій для

моніторингу земель та впровадження "розумного землекористування", що

дозволяє точно визначати площу землі та стан екосистем. Створення

земельних кооперативів. Сприяння створенню кооперативних структур для

спільного управління та використання земельних ресурсів з метою

збереження та оптимального використання. Страхування від природних

ризиків. Розробка інноваційних страхових продуктів для власників землі, які

захищають їх від природних катастроф та ризиків, пов'язаних зі зміною

клімату. Використання блокчейн-технологій. Впровадження технологій

блокчейн для забезпечення прозорості та відстеження земельних прав, що

може допомогти у боротьбі з корупцією та незаконним земельним

користуванням. Фінансова підтримка для сталого землекористування.

Надання фінансової підтримки та кредитів для проєктів сталого

землекористування, які сприяють збереженню біорізноманіття та

зменшенню викидів. Стимулювання наукових досліджень і інновацій.

Надання грантів та фінансування науковим та дослідницьким організаціям

для розробки нових технологій і методів охорони земель. Екологічно

орієнтовані лізингові угоди. Залучення фінансових установ до пропозицій

лізингу для стимулювання ефективного та сталого використання земельних

ресурсів.

НУБІП України

ВИСНОВКИ

Системний аналіз чинного землеохоронного законодавства, свідчить

що воно потребує як найшвидшого вдосконалення. Йдеться про

законодавче унормування ефективного механізму охорони земельних

ресурсів, які оголошені основним національним багатством на

конституційному рівні, що має перебувати під особливою охороною

держави. Один із оптимальних варіантів та шляхів і способів розв'язання

проблеми охорони земельних ресурсів пов'язаний з розробленням та

реалізацією Загальнодержавної цільової програми використання та охорони

земельних ресурсів. Видається, що окремим напрямом реалізації цієї

Програми має бути комплекс попереджувальних охоронних заходів щодо

охорони земельних ресурсів від виснаження, деградації, забруднення,

псування, засмічення тощо, а також посилення юридичної відповідальності

носіїв земельних прав та інших суб'єктів за скоєння правопорушень у

земельно-охоронній сфері.

Враховуючи сучасні економічні умови, зацікавити українського

землекористувача у здійсненні землеохоронної діяльності можна лише

застосовуючи економічні методи стимулювання. Науково обґрунтовані та

вдосконалені критерії і механізми економічного стимулювання сформулюють

у суб'єктів господарювання сприятливе макросередовище, яке спонукатиме

їх до впровадження етичних інвестицій та екологічного господарювання на

землі, що забезпечить відтворення родючості ґрунтів і формування сталого

землекористування.

Система економічного стимулювання природоохоронних заходів

повинна розвиватися на основі пільгового режиму оподаткування, різних

видів пільгового кредиту, інших методів, які дають змогу виконувати

роботи без виділення коштів з бюджету, за рахунок накопичення

сільськогосподарськими товаровиробниками власних ресурсів. В умовах

економічної кризи, коли засоби прямого економічного стимулювання раціонального землекористування та охорони земель не можуть активно розвиватися, через дефіцит фінансових ресурсів у держави, потрібна дієва система стимулювання котра б забезпечувала нагромадження коштів на природоохоронні інвестиції.

Застосування економічних стимулів здійснення власниками землі та землекористувачами природоохоронних заходів має регулюватись передусім на державному рівні. В законодавстві мають чітко визначатись джерела, підстави, порядок виплати компенсаційних виплат та їх розмір за впровадження цих заходів у кожному випадку зокрема. Завдяки правильному поєднанню параметрів та інструментів господарюючі суб'єкти сумлінно дотримуватимуться вимог екологічної безпеки у землекористуванні. Має запрацювати й система спільних фондів відновлення, відтворення та охорони земель сільськогосподарського призначення. Лише за таких умов компенсаційний механізм можливо реалізувати з віддачею в повній мірі.

Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель має бути невід'ємною частиною методів та інструментів економічного механізму природокористування в цілому. Це має забезпечуватися як на загальнонаціональному рівні, так і на рівні територіальних громад.

При визначенні заходів з раціонального використання та охорони земель які можуть бути предметом економічного стимулювання варто враховувати вимоги, які пред'являються схваленою у 2021 році Новою кліматичною угодою, Глобальними цілями сталого розвитку та Спільною аграрною політикою Європейського Союзу, ринком земель сільськогосподарського призначення, дерегуляцією земельних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

НУБІП України

1. «Земельний довідник України 2020» – база даних про земельний фонд країни / AgroPolit. 2020. URL:

<https://agropolit.com/spetsproekty/705-zemelny-dovidnik-ukrayini--baza-danih-pro-zemelny-fond-krayini/>

2. Держбюджет 2021: що дістанеться українському агросектору, селу, громадам та бізнесу. [Електронний ресурс]:

<https://agropolit.com/spetsproekty/816-derjbyudjet-2021-scho-distanetsya-ukrayinskomu-selu-gromadam-ta-biznesu>

3. Дорош Й. М. Удосконалення науково-методичних підходів до класифікації земель сільськогосподарського призначення / Й. М.

Дорош, А. В. Барвінський, О. С. Дорош, В. А. Салюта // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. - 2021. - № 1. - С. 52-63. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2021_1_7.

4. The official site of United Nations Ukraine. “Sustainable Development Goals 2016-2030”. 2017. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvykuty-siacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

5. Анопрієнко Т. В. Моделі державного регулювання проведення грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення:

автореф. дис. ... Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків: [Б. в.], 2019. 20 с.

6. Боднарук І. Л. Еколого-економічний механізм раціонального використання, відтворення та охорони земельних ресурсів {Електронний ресурс} / І.Л. Боднарук // Економіка та суспільство. -2018.- №14.

7. Бойченко Р. В. Економічне стимулювання раціонального використання земель. Екологія і природокористування в системі

оптимізації відносин природи і суспільства : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Тернопіль, 24–25 березня 2016 р.). Тернопіль : Крок, 2016. Ч. 1. С. 31–34.

8. Боклаг В.А. Зарубіжний досвід у сфері державного управління

земельними ресурсами /В.А.Боклаг //Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. -Харків: Магістр, 2011. -№ 2. - С. 392-398.

9. Бюджетний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*

(ВВР). 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

10. Гуцуляк Г.Д., Гуцуляк Ю.Г. Теоретико-методологічні засади

збалансованого розвитку природокористування //Збалансоване природокористування. – № 3. – 2016. – с. 13 – 24.

11. Дорош Й.М., Дорош О.С. Державні стандарти, норми і правила як

механізм формування інституціонального середовища територіального планування землекористування. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2015. № 2-3. С. 3-12.

12. Дорош О. С., Салюта В. А., Застулка І.-О. Ю. Законодавче

врегулювання проблем управління землекористуванням у межах території територіальних громад. Сучасні технології землеустрою, кадастру та управління земельними ресурсами: У Всеукраїнська науково-практична конференція, м.Київ, 14–15 березня 2019 року. тези доповіді. К., 2019. С. 118–122.

13. Дорош О.С. Стимулювання раціонального землекористування як

економічний механізм поліпшення екологічного стану земельних ресурсів // Вісник аграрної науки. 2006. № 11. с. 59-61.

14. Дорош О.С. Фінансово-економічний механізм як універсальний

інструментарій переведення землекористування на модель сталого розвитку /О.С. Дорош, В.А. Фоменко, І.П. Купріяничук, Д.А.

Свиридова // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2019. № 2.

с. 13 – 22. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriy2019.02.02>

15. Дорош О.С., Дорош Й.М., Застулка І.-О. Роль управлінських

процесів, що ґрунтуються на інституціональному підході у

формуванні екологічно безпечного та високоефективного

сільськогосподарського 203 землекористування. *Землеустрій,*

кадастр і моніторинг земель. 2022. № 1. с. 18 – 29. DOI:

<http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriy2022.01.0>

16. Скель Г. В. Обґрунтування теоретичних основ екологічно безпечного

використання земель. *Економіка і організація управління.* 2016. №

4(24). С. 171–178.

17. Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В Децентралізація влади:

порядок денний на середньострокову перспективу . Аналітична

доповідь. *Національний інститут стратегічних досліджень.* 2019. 115

с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/2019.pdf>

18. Закон України «Про Державний земельний кадастр» № 3613-VI від

07.07.2011 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>.

19. Закон України «Про державний контроль за використанням та

охороною земель» № 963-IV від 19.06.2003 р. (зі змінами та

доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2>.

20. Закон України «Про охорону земель» № 962 від 19.06.2003 р. (зі

змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.

21. Закон України «Про охорону навколишнього природного

середовища» № 1264-XII від 25.06.1991 р. (зі змінами та

доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

22. Земельна децентралізація-2020: момент істини // Держгеокадастр. 2020. URL: [https://zaporizka.land.gov.ua/zemelna-detsentralizatsiia-2020-](https://zaporizka.land.gov.ua/zemelna-detsentralizatsiia-2020-moment-istynu/)

[moment-istynu/](https://zaporizka.land.gov.ua/zemelna-detsentralizatsiia-2020-moment-istynu/)

23. Земельна реформа на регіональному рівні (на прикладі Київської області за 1991-2011 рр.): монографія / Й.М. Дорош, С.О. Осипчук,

М.П. Стецюк, О.С. Дорош, за заг. ред. Й.М. Дороша. Київ: ЗАТ

«ВІПОЛ», 2011. 188 с. – Бібліогр.: С. 177-182.

24. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-

III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

25. Інтерактивна карта еродованості ґрунтів України –

SuperAgronom.com. URL: [https://superagronom.com/karty/erodovanist-](https://superagronom.com/karty/erodovanist-gruntiv-ukrainu)

[gruntiv-ukrainu](https://superagronom.com/karty/erodovanist-gruntiv-ukrainu).

26. Кізіма Т.О., Мороз В.В. Перспективи розвитку іноземного інвестування у сферу земельних відносин в Україні. Інноваційна економіка. 2018. № 9-10. С. 165– 170.

27. Крамарьов О. С. Економічне стимулювання раціонального

використання сільськогосподарських земель / О. С. Крамарьов, С. М.

Крамарьов, Л. П. Бандура // Сучасні системи удобрення

сільськогосподарських культур. Осінній агрохімічний форум: Збірник

доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю ДСГІ –

ДДАЕУ (Дніпро, 11 верес. 2020 р.) / Дніпровський ДАЕУ ;

Інформаційно-аналітичне Агенство «Маркер». – Дніпро, 2020. – С.

182-188. – Режим доступу.

<https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/7354>.

28. Крамарьов О. С. Економічне стимулювання раціонального

використання сільськогосподарських земель / О. С. Крамарьов, С. М.

Крамарьов, Л. П. Бандура // Сучасні системи удобрення сільськогосподарських культур. Осінній агрохімічний форум: Збірник доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю ДСГІ – ДДАЕУ (Дніпро, 11 верес. 2020 р.) / Дніпровський ДАЕУ ;

Інформаційно-аналітичне Агенство «Маркер». – Дніпро, 2020. – С. 182-188. – Режим доступу : <https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/7354>.

29. Кулинич П. Ф. Земельна реформа в Україні: правові проблеми: монографія; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Норма права, 2021. 307 с.

30. Ладиченко В.В. Екологічна політика і право ЄС: Навчальний посібник / В.В. Ладиченко, І.В. Гиренко, Л.О. Головка, В.А. Вітів. – К.: Видавничий центр НУБіП України. – 2019. – 363 с.

31. Лазеба Є. С. Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель у Полтавській області. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 11. С. 40–44

32. Мартин А.Г., Осипчук С.О., Чумаченко О.М. Природно-сільськогосподарське районування України: монографія. К.: ЦП «Компринт». 2015. 328 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/ul8/monograph_natural_agricultural_zoning.pdf

33. Мартинюк М. П. До питання економічного стимулювання раціонального використання й охорони земель. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 19. С. 120-123.

34. Мединська Н.В. Економічний механізм природокористування: інституціональне підґрунтя та інструментально-методологічне забезпечення / *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*, 2022, No 2. С. 64-74

35. Методика проведення агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення : керівний нормативний документ / За ред. Яцука І. П., Балюка С. А. – 2-ге вид., допов. – Київ, 2019. – 108 с.

36. Мороз В.В. Удосконалення інструментів фіскального регулювання земельних відносин в Україні. Формування фінансового механізму сталого розвитку : монографія / за ред. д.е.н., проф. О.П. Кириленко та д.е.н., доц. О.І. Тулай. Тернопіль, ТНЕУ. 2017. С. 331-338.

37. Наказ Мінагрополітики від 27.02.2002 № 58/136 «Про затвердження Порядку використання коштів Державного бюджету України на оплату робіт з докорінного поліпшення земель». [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0411-02#Text>

38. Наказ Мінагрополітики від 31.07.2002 № 216 «Про затвердження Положення про умови проведення конкурсу на Надання коштів Державного бюджету України на оплату робіт з докорінного поліпшення земель». [Електронний ресурс]: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG6974.html

39. Новаковська І. О. Еколого-економічний механізм функціонування землекористування. Вісник аграрної науки. 2016. № 10. С. 65-67.

40. Новаковська І.О. Економіка землекористування : навч. посіб. Київ : Аграр. наука, 2018. 400 с.

41. Офіційний сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua/info/okhorona-zemel/>.

42. Податковий кодекс України, 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

43. Постанова КМ України від 17 вересня 1996 р. № 1147 «Про

затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» (поточна редакція від 15.02.2019 року), [Електронний ресурс]:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF#Text>

44. Постанова КМУ від 24.05.2004 р. № 666 «Про створення Державного фонду стимулювання і фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища». [Електронний ресурс]:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/666-2004-%D0%BF#Text>

45. Про внесення змін до Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу : Постанова Кабінету Міністрів України від 09 вересня 2020

р. No 800-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2020-%D0%BF#Text>.

46. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель: Закон України. *Відомості*

Верховної Ради України (ВВР). 2020, No 46, ст.394 URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>

47. Про державні цільові програми: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>

48. Про затвердження Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 271-р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/271-2016-%D1%80#Text>;

49. Про землеустрій: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.

50. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.: Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI [Електронний ре- сурс] // Сайт: Верховна Рада України.

Законодавство України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show>

51. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. No 2697-VIII. Відомості Верховної Ради, 2019. No 16. Ст.70.

52. Про охорону земель: Закон України 962-IV, за ред. від 18.12.2017 р. [Електрон- ний ресурс] // Сайт: Верховна Рада України.

Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

53. Третяк А.М., Третяк В.М., Ковалишин О.Ф. Економічна оцінка земель: наукові та законодавчо-нормативні проблеми розвитку

землеустрій, кадастр і моніторинг земель. No 1. 2022. 79-88. DOI:

<http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriv-2022.01.08>

54. Розпорядження кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони

земель <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-p#Text>

55. Розпорядження КМ України від 09.12.2020 № 1541-р «Про виділення коштів Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів».

[Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1541-2020-%D1%80#Text>

56. Савченко Т. І. Економічне стимулювання раціонального використання земель як один із механізмів управління земельними ресурсами [Електронний ресурс] / Т. І. Савченко. – Режим доступу:

[http:// www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/vldau/](http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/vldau/)

57. Сакаль О.В., Колієник Г.М., Харитоненко Р.А. Інституційне

середовище сучасних земельних відносин. *Землеустрій, кадастр і*

моніторинг земель. 2022. № 1. с. 68-78. DOI:

<http://dx.doi.org/10.31548/zeMLEUSTRIY2022.01.071>

58. Федоров М. М. та ін. Методичні рекомендації щодо економічного стимулювання власників землі та землекористувачів за раціональне використання і охорону земель. Київ : ННЦ "ІАЕ", 2010. 36 с.

59. Ходаківська О.В. Економічне стимулювання як інструмент регулювання екологізації сільськогосподарського землекористування.

Економіка АПК. 2015. № 8. С. 27–32.

60. Dorosh O., Dorosh I., Butenko Ye., Svyrydova L., Dorosh A. Methodology of spatial planning of agricultural land use. // Scientific Papers. Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development". Vol. 20, Issue 1, 2020, p. 173-180

http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.20_1/Art23.pdf

61. Dorosh O., Dorosh I., Fomenko V., Dorosh A., Saliuta V. Assessment of the system of allocation of subventions and subsidies and their impact on the development of rural territories. // Scientific Papers. Series

"Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development". Vol. 19, Issue 1, 2019, p. 161-

168 http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.20_1/Art23.pdf